

Pojam okoliša - ekofilozofska i kognitivnolingvistička analiza

Defrančeski, Jan

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:188859>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU I ODSJEK ZA LINGVISTIKU

Jan Defrančeski

POJAM OKOLIŠA – EKOFILOZOFSKA I KOGNITIVNOLINGVISTIČKA
ANALIZA

Diplomski rad

Mentorica: Prof. dr. sc. Ida Raffaelli
Mentor: Prof. dr. sc. Hrvoje Jurić

Zagreb, srpanj 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Ciljevi i istraživačka pitanja	2
3. Metoda i ograničenja analize	2
4. <i>Okoliš</i> u rječnicima, enciklopedijama i leksikonima	3
4.1. <i>Okoliš</i> kao rječnička natuknica	3
4.2. <i>Okoliš</i> kao enciklopedijska natuknica	11
4.3. <i>Okoliš</i> kao leksikonska natuknica	12
5. Pojam okoliša u ekofilozofiji Arne Næssa	15
5.1. Arne Næss i dubinska ekologija	15
5.1.1. Rana faza Næssova mišljenja	16
5.1.2. Kasna faza Næssova mišljenja	18
5.2. Što je dubinska ekologija?	20
5.2.1. Dubinska ekologija kao pokret	20
5.2.2. Dubinska ekologija kao ekofilozofija	24
5.2.3. Dubinska ekologija kao pristup	25
5.3. Duboko vs. plitko poimanje okoliša	26
6. Korpusno istraživanje pojma okoliš	28
6.1. <i>Okoliš</i> u Hrvatskom jezičnom korpusu – knjižni potkorpus	28
6.2. <i>Okoliš</i> u Hrvatskom mrežnom korpusu	32
6.3. <i>Okoliš</i> u Korpusu dnevnog tiska	39
6.3.1. Jutarnji list (1. – 31. srpnja 2015.)	39
6.3.2. Slobodna Dalmacija (1. – 31. srpnja 2015.)	43
6.3.3. Novi list (1. – 31. srpnja 2015.)	46
7. Priprema za nastavni sat: Arne Næss i dubinska ekologija	51
7.1. Ciljevi nastavne jedinice	51
7.2. Ishodi učenja	51
7.3. Korelacija	51
7.4. Literatura	52
7.5. Didaktičko-metodički podaci o nastavnoj jedinici	53
7.6. Pregled i struktura sadržaja	53
7.7. Razrada nastavnog sata (scenarij)	55
7.8. Konceptualni plan ploče	57
8. Zaključak	58
9. Zahvale	61
10. Popis literature	62

Pojam okoliša – ekofilozofska i kognitivnolingvistička analiza

Sažetak

U ovom radu analizirat će se pojam okoliša iz ekofilozofske i kognitivnolingvističke perspektive. Polazeći od temeljnih misli ekofilozofije Arnea Næssa i osnovnih pretpostavki kognitivne lingvistike, u radu se postavljaju tri glavna pitanja: (I) Što uopće znači riječ okoliš?; (II) Na koji način ljudi poimaju okoliš?; te (III) Što okoliš predstavlja u životu suvremenog čovjeka? Do odgovora na potonja pitanja nastojat će se doći pomoću jezičnih resursa (*Hrvatski jezični korpus – knjižni potkorpus*, *Hrvatski mrežni korpus* i *Korpus dnevnog tiska*) i alata (*Sketch Engine* i *MAXQDA Analytics Pro*), odnosno ekofilozofskom i kognitivnolingvističkom analizom različitih značenja i konteksta pojavljivanja leksema *okoliš*, dok će rezultati analize biti predstavljeni u formi preliminarnog pojmovnog okvira i općih zaključaka, koji će moći poslužiti za daljnja istraživanja. Pritom se Næssova rana faza, njegovo bavljenje empirijskom semantikom, dovodi u vezu s njegovom kasnom fazom mišljenja, ekofilozofskim refleksijama, s ciljem skretanja pozornosti na njihovu povezanost, kao i na Næssov ideal empirijsko-semantičkih istraživanja, a kojemu, među ostalim, teži i ova analiza. Razmatranjem razlika između dubinske i plitke ekologije, stavlja se naglasak na „dubinsko” i „plitko” poimanje okoliša – dihotomiju spram koje se određuju ostali rezultati analize. Također, u radu se predlaže i konceptualna priprema za nastavni sat „Arne Næss i dubinska ekologija” koja za cilj ima potaknuti razvijanje ekološke osviještenosti. Na samome kraju otvara se pitanje potrebe jednog novog, sveobuhvatnijeg pristupa istraživanju pojma okoliš, koji bi se sastojao od sinteze ranijih pristupa, a čiji bi okvirni naziv mogao biti „dubinski ekolingvistički pristup”.

Ključne riječi: Arne Næss, pojam okoliša, ekofilozofija, dubinska ekologija, kognitivna lingvistika, korpusna analiza

The Concept of Environment – An Ecophilosophical and Cognitive-Linguistic Analysis

Abstract

This paper will analyze the concept of environment from an ecophilosophical and cognitive-linguistic perspective. Starting from the basic ideas of Arne Næss' ecophilosophy and the basic assumptions of cognitive linguistics, the paper asks three main questions: (I) What does the word environment mean?; (II) How do people perceive the environment?; and (III) What does the environment represent in the modern human life? The answers to the latter questions will be sought with the help of language resources (*Croatian Language Corpus – Book Subcorpus*, *Croatian Web Corpus* and *Daily Press Corpus*) and tools (*Sketch Engine* and *MAXQDA Analytics Pro*), that is with ecophilosophical and cognitive-linguistic analysis of different meanings and contexts of the lexeme *environment*, while the results of the analysis will be presented in the form of a preliminary conceptual framework and general conclusions, which could serve for further researches. In doing so, Næss' early phase, his dealing with empirical semantics, is linked to his late phase of thought, i.e. his ecophilosophical reflections, with the aim of drawing attention to their connection, as well as to Næss' ideal of empirical-semantic research, to which, among other things, this analysis aspires. By considering the differences between deep and shallow ecology, emphasis is placed on the "deep" and "shallow" understanding of environment – the dichotomy against which other results are determined. Also, the paper proposes a conceptual preparation for the lesson "Arne Næss and deep ecology", which aims to encourage the development of environmental awareness. At the very end, the question arises of a need for a new, more comprehensive approach to the study of the concept of environment. That approach would consist of a synthesis of earlier approaches, and its name could be "the deep ecolinguistic approach".

Key words: Arne Næss, concept of environment, ecophilosophy, deep ecology, cognitive linguistics, corpus analysis

1. Uvod

U ovom radu analizirat ćemo pojam okoliša iz ekofilozofske i kognitivnolingvističke perspektive. Pored opisa metode i ograničenja analize, ciljeva i istraživačkih pitanja, u prvom dijelu rada pokušat ćemo prikazati polisemnu prirodu leksema *okoliš* i problem nemogućnosti njegova jednoznačnog definiranja pomoću analize i komparacije natuknica koje se mogu pronaći u brojnim rječnicima, leksikonima i enciklopedijama. Temeljne misli i pretpostavke Arnea Næss, norveškog filozofa i utemeljitelja dubinske ekologije, u osnovnim ćemo crtama izložiti u drugom dijelu. Næssovu ranu fazu, njegovo bavljenje jezikom i zanimanje za empirijsku semantiku, dovest ćemo u vezu s njegovom kasnom fazom, koja je primarno obilježena Næssovim etičkim i dubinsko ekološkim refleksijama. Time ćemo ujedno otvoriti pitanje mogućnosti, opravdanosti i nužnosti ovog istraživanja koje svoje temelje pronalazi ne samo u njegovoj ekozofiji nego i u osnovnim pretpostavkama (korpusno utemeljene, tj. empirijske) kognitivne semantike. Nakon razmatranja različitih shvaćanja dubinske ekologije, poseban ćemo naglasak staviti na njezinu povijest i pretpovijest, kao i na razlike između dubinskog (*deep*) i plitkog (*shallow*) poimanja okoliša, dok ćemo ranije izložene dijelove Næssove ekofilozofije proširiti stavovima drugih filozofa. U trećem dijelu rada preliminarnu semantičku analizu nastojat ćemo nadopuniti kognitivnolingvističkim istraživanjem značenja leksema *okoliš* u kontekstu *Hrvatskoga jezičnog korpusa – knjižnog potkorpusa* i *Hrvatskoga mrežnog korpusa*, kao i u kontekstu vlastito izrađenog *Korpusa dnevnog tiska*. Potonji korpus izradili smo u sklopu projekta digitalizacije dnevnog tiska pri Znanstvenom centru izvrsnosti za integrativnu bioetiku u svrhu istraživanja bioetičkih tema, a posebno je doraden i prilagođen potrebama ovog istraživanja. Korpus se sastoji od velikog broja ranije prikupljenih tekstnih odsječaka triju dnevnih tiskovina: *Jutarnji list*, *Slobodna Dalmacija* i *Novi list*, a vremenski pokriva srpanj 2015. godine. Dobivene rezultate istraživanja najprije ćemo kritički razmotriti i usporediti, a onda razložiti i prezentirati u nekoliko skupina koje će zajedno činiti pojmovni okvir leksema *okoliš*. S obzirom na dobivene rezultate, u četvrtom dijelu rada izložit ćemo pripremu za nastavni sat u okviru kojeg se učenike može upoznati s različitim poimanjem okoliša. U zaključnom dijelu pokušat ćemo ustanoviti jesu li rezultati analize plitki (*shallow*) ili duboki (*deep*), odnosno jesu li protivni ili komplementarni Næssovom dubinskom poimanju okoliša. Najvažnije uvide iznijet ćemo u formi općih zaključaka i prijedloga budućih istraživanja, dok ćemo na samom kraju otvoriti pitanje potrebe jednog novog, sveobuhvatnijeg pristupa istraživanju pojma *okoliš*, koji bi se sastojao od sinteze ranijih pristupa, a čiji bi okvirni naziv mogao biti „dubinski ekolingvistički pristup”.

2. Ciljevi i istraživačka pitanja

Osnovne su pretpostavke kognitivne lingvistike od kojih polazimo: (1) Jezik, um i izvanjezični svijet neraskidivo su povezani te čine svojevrsni kontinuum; (2) Čovjek jezikom opisuje i konstruira vlastitu zbilju; (3) Jezične strukture odraz su ljudskih konceptualnih struktura; (4) Značenje je izravni odraz ljudskog poimanja i iskustva izvanjezičnoga svijeta; (5) Jezik je riznica znanja o svijetu. Imajući na umu navedene pretpostavke te oslanjajući se na ekofilozofiju Arnea Næss, u ovom ćemo radu analizirati pojam okoliša s ciljem odgovaranja na pitanja: (I) Što uopće znači riječ okoliš?; (II) Na koji način ljudi poimaju okoliš?; te (III) Što okoliš predstavlja u suvremenom životu čovjeka?¹ Odgovore na potonja pitanja pokušat ćemo predstaviti u formi općih zaključaka i pojmovnog okvira leksema *okoliš*, a do kojih ćemo nastojati doći ekofilozofskom i kognitivnolingvističkom analizom različitih značenja i konteksta pojavljivanja leksema *okoliš*. Također, cilj je analize ukazati na mogućnost i opravdanost ovakve vrste interdisciplinarnog istraživanja, kao i otvoriti pitanje potrebe jednog novog, sveobuhvatnijeg pristupa istraživanju pojma okoliš.

3. Metoda i ograničenja analize

U analizi polazimo od rječničkog, enciklopedijskog i leksikonskog znanja, tj. od lingvističkog, filozofskog, sociološkog, ekološkog, biologijskog, tehničkog i općeg znanja o okolišu, ne bi li nam ono poslužilo kao temelj za daljnja razmatranja. Potonjim znanjima, kao i značenjima leksema *okoliš* koja ondje prepoznajemo, suprotstavljamo „dubinsko” i „plitko” poimanje okoliša – dihotomiju do koje dolazimo razlaganjem osnovnih misli Næssove ekofilozofije. Analizu ćemo proširiti istraživanjem različitih značenja i okolina pojavljivanja leksema *okoliš* u trima korpusima: *Hrvatski jezični korpus – knjižni potkorpus*, *Hrvatski mrežni korpus* i *Korpus dnevnog tiska*. Pritom ćemo se služiti jezičnim i statističkim alatima *Sketch Engine* i *MAXQDA Analytics Pro*, pomoću kojih ćemo prikazati najfrekventnija značenja, kolokacijske dijagrame i kontekstne okvire leksema *okoliš*. U tumačenju značenja i okoline pojavljivanja ograničili smo se na razinu rečenice, premda su neki slučajevi od nas zahtijevali da uzmemo u obzir i širi kontekst. Valja istaknuti da smo ispod svake izdvojene cjeline – značenja i konteksta – nastojali navesti nekoliko rečeničnih primjera ne bi li tako istraživanje u što većoj mjeri jezično-empirijski utemeljili. Stoga su, naravno, svi rezultati ove

¹ Navedene pretpostavke kognitivne lingvistike preuzimamo iz djela *Temelji kognitivne gramatike* Ronalda W. Langackera, a koje su, u nešto drugačijem obliku, prisutne i u knjigama *Žene, vatra i opasne stvari* Georgea Lakoffa, odnosno *Metafore koje život znače* Georgea Lakoffa i Marka Johnsona.

analize, kao i odgovori na istraživačka pitanja, u potpunosti uvjetovani opsegom i reprezentativnošću analizirane građe. Za „širu sliku” svakako valja konzultirati i druge izvore.

4. Okoliš u rječnicima, enciklopedijama i leksikonima

U ovom poglavlju razmotrit ćemo različite rječničke, enciklopedijske i leksikonske natuknice kako bismo ukazati na dijakronijsku dinamiku leksema *okoliš*, tj. njegovu polisemnu prirodu i problem jednoznačnog definiranja.² Točnije, razmotrit ćemo natuknice „okoliš” u, po našem sudu, najreprezentativnijim rječnicima hrvatskoga jezika: *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* Ljiljane Jojić i *Rječnik hrvatskoga jezika* Jure Šonje. Konzultirat ćemo i *Filozofijski rječnik* Aloisa Haldera, recentni rječnik u kojemu je, za razliku od sada već ponešto zastarjelog *Filozofijskog rječnika* Vladimira Filipovića, moguće pronaći natuknicu o okolišu. Rječničku analizu započet ćemo s natuknicom iz *Akademijina rječnika*, našeg najstarijeg i dijakronijski najzanimljivijeg izvora. Potom će slijediti komparativna analiza enciklopedijskih natuknica iz *Opće enciklopedije Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* i *Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, dvaju izvora koji su također dijakronijski zanimljivi. Preliminarnu semantičku analizu leksema *okoliš* proširit ćemo natuknicama iz *Leksikona socijalne ekologije*, *Tehničkog leksikona Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* i *Filozofskog leksikona*, a koje će se, među ostalim, pokazati zanimljivima po pitanju promjene značenja našega leksema. Imajući na umu prethodno istaknute kognitivnolingvističke pretpostavke o značenju kao odrazu ljudskoga poimanja i iskustva izvanjezičnoga svijeta, odnosno o jeziku kao riznici znanja o svijetu, u ovom ćemo poglavlju pokušati razotkriti određena znanja o okolišu, a koja će nam poslužiti kao dovoljno čvrsti temelji za daljnju analizu.³

4.1. Okoliš kao rječnička natuknica

U *Akademijinom rječniku* pod rječničkom natuknicom „okoliš” moguće je pronaći trinaest različitih i učestalih te osam rijetkih i pojedinačnih značenja leksema *okoliš*. Tako saznajemo da u određenom kontekstu leksem *okoliš* može značiti:

1. „krug, okrug”; pri čemu se razlikuje:

² Više o dijakronijskoj perspektivi promatranja značenja vidi: Ida Raffaelli, *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike*, Disput, Zagreb, 2009.

³ Daljnji razvoj potonjih teza moguće je pratiti u radovima Dana Isaaca Slobina. Vidi: Dan Isaac Slobin, „From ‘thought and language’ to ‘thinking for speaking’”, u: John Joseph Gumperz; Stephen Curtis Levinson (ur.), *Rethinking Linguistic Relativity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996., str. 70–96.

a) uopće:

- (1) *Uzdvigne krila (t. j. paun) i učini jedan prilijep okoliš.*
- (2) *Kamen zabačen u rijeku čini jedan okoliš, a oni drugi i drugi.*
- (3) *Jedan okoliš veoma okrugao jest najpodpunija prilika od svijeta, zašto svrha i početak jesu jedna ista stvar.⁴*

b) krug neba, zemlje:

- (4) *Sunce jest veće od svega okoliša zemlje.*
- (5) *Nebeske okoliše u desnici tvojoj uzdržiš.*
- (6) *O moj Bože [...] koji sve određivaš, po komu se vrtu nebeski okoliš.⁵*

c) put sunca, mjeseca i zvijezda:

- (7) *Gdje brani razbirat tuj svjetlost i okoliš sunčani.*
- (8) *Sunce svoj okoliš jednokrat obide.*
- (9) *Dokli okoliš mjesec krni u okolišu svijeta ispuni.⁶*

2. „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini”:

- (10) *Crkva Božja, koja jest po svemu okolišu zemlja.*
- (11) *Po nenavidosti djavaoskoj smrt uniđe u okoliš zemlje.*
- (12) *Kada se osuši od potopa zemaljski okoliš.⁷*

3. „svijet”:

- (13) *Scijenimo, da je naša otačbina sadašni okoliš.*
- (14) *Griješ smete nebo i zemlju i vas okoliš.*

⁴ Tomislav Maretić, „okoliš”, u: Tomislav Maretić (ur.), *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, sv. VII, Knjižarnica Jugoslavenske akademije L. Hartmana, Zagreb 1917. – 1922., str. 830–832.

⁵ Ibid., str. 831.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

(15) *Gospodarom svega okoliša postavio si me.*⁸

4. „kraj, zemlja”:

(16) *Sade srčba Božja svrhu njih i spravna njihove gradove i vas njihov okoliš.*

(17) *Da je Isukrst okoliše zemałske sebi podložio.*

(18) *Poznati će [...] braniteļa našeg okoliša.*⁹

5. „okolina”:

(19) *Okoliš grada svega svijeh žalosti napuniše.*

(20) *Po svemu okolišu carigradskomu razglasi.*

(21) *Prvi ljudi [...] osim malahnog okoliša zemļe one, na kojoj se sa stadama svojima zadržavaše, ne znadijahu druge strane zemļe.*¹⁰

6. „kolo, točak”; pri čemu se razlikuje:

a) u pravom smislu:

(22) *Okoliš od sreće u okole sve grede.*

(23) *Oni se na privratu do vrtećega okoliša od bremenitijeh nestavnosti ne razžališe.*

(24) *Sprava okoliša strašna odveće satrena osta (govor je o kolu, kojim je mučena sv. Katarina).*¹¹

b) u prenesenom smislu, tj. „kolo ljudi”.

(25) *Nemoj se približati k okolišu govornīkā ni k velikijem ni mogućijem.*

(26) *Osudjenja od dvanadeste sudaca od okoliša ilitivam rote.*

(27) *Ovako služilo se je pristole rotino ilitivam od okoliša.*¹²

7. „obod, okvir”:

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., str. 832.

¹² Ibid.

(28) *Okoliš prstena ovoga hoće rit, da nikad svršena ljubav ne će nam bit.*

(29) *Lijepo ti ovo zrcalo je, ima okoliš mnoge od scjene.*

(30) *Visilo u toj sobi [...] ogledalo s pozlaćenim okolišem.*¹³

8. „prirodna ili ljudski načinjena ograda oko čega”:

(31) *Na poľani, koju svu odstrani okoliš od gora.*

(32) *Pustošna se spila vidi, na sve strane koju obstira oštri okoliš strmijeh hridi.*

(33) *Ogñište je ograđeno tankijem kamenijem ili drvenijem pojasom, koji se zove okoliš.*¹⁴

9. „opseg”:

(34) *Pojde na Sokotoru, otok od sto mira u okolišu.*

(35) *Carigrad, koga okoliš biše miļa osamnajest, okružen od Turaka.*

(36) *Kamen debeo koliko dva prsta, a okolišem koliko dno od kape.*¹⁵

10. „kugla, tj. globus”:

(37) *Iz torna ugleda okoliš ogñeni. (prema lat. in turri globum igneum vibedat).*¹⁶

11. „naslaga, pojas uzduha”:

(38) *Razlučuje se aer u tri okoliša, to jest u najviši, sridñi i najniži.*

(39) *Snig nije drugo nego izdihañe zemļe bistro i vlažno, koje uzdignuto u sridñi okoliš aera [...] na priliku vune na zemļu pada.*

(40) *Koja se nahodi [...] u suncu, u mjesecu, u zvijezdah, u okolišijeh, u ogñu, u ajeru, u vodi.*¹⁷

12. „okolnost, tj. osobiti događaj uz koji čin”:

(41) *Jesmo li držani praviti okoliše od griha?*

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

(42) *Što hoće reći ispovidjeti grijehe s okolišima?*

(43) *Okoliši i zgode od grijehah imaju se očitovati.*¹⁸

13. „pogodba, uvjet kojemu činu”:

(44) *Što je ispovist dobra i ne okolišni?*

(45) *Od njecijeh okoliša i kondicioni od ispovijesti.*

(46) *Ako ti se čini, da su tvoja dila sveta i dobra, vrzi ruku na tvoje prsi promisleći okoliš, koji se hoće, da bilo bude dobro.*¹⁹

Nasuprot učestalim, od rijetkih i pojedinačnih značenja u *Akademijinom rječniku* navode se:

a) „brašno koje ostane oko vodeničnog kamena nakon što se otkloni vodenica”:

(47) *Izjeli miši okoliš.*

(48) *Kakono je bio u čovjeka mlin na brijegu rijeke i bješe se kučka navadila okoliš zobati.*²⁰

b) „klima, podneblje”:

(50) *Mozambik, malahan grad pod okolišem toplijem.*²¹

c) „put”:

(51) *Ne dospivaše foj okoliš, dokle ih ne bi skupio (govor je o sv. Francisku, kako je obilazio po ulicama kupeći djecu na nauk kršćanski).*²²

d) „pol”:

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

(52) *On je (t. j. Isus) pravi naš okoliš steći na nebu, po komu imamo se vladati brodeći po moru od ovoga svijeta. I kako ukazalište od brođeña, neka je zatvoreno, gdi mu drago [...] ne gubi svoju narav okrenuti se k okolišu, tako i krstjanin [...] vazda ima gledati Isukrsta.*²³

e) „mjesto”:

(53) *Bježi od jednoga okoliša toliko netemelita i pogibilna.*²⁴

f) „trijem”:

(54) *Okoliš oliti pridvraće ovoga pribivališta Božjega bi učineno u dulinu lakata što, a u širinu pedeset.*²⁵

g) „događaj, prilika”:

(55) *Nitko u takomu okolišu želio bi [...] boļu namiru.*²⁶

h) „okolišanje u govoru”:

(56) *Počnu iz daleka s necijem okolišima nagovarar pravednike.*²⁷

i) „ophod, ophodnja”:

(57) *Gdi možemo najkraćim putem i upravo doći, na što nam okoliš?*²⁸

j) „okrug, okružje”:²⁹

Iz navedenih značenja postaje jasno da *okoliš* predstavlja izrazito poliseman leksem. Naime, kao što vidimo, njegova se značenja protežu od iznimno specifičnih i rijetkih (npr. „brašno koje ostane

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid; Budući da se u rječniku ne navodi primjer skrećemo pozornost na glasovitu knjigu *Ljetopis Pješčanog Okruga* Alda Leopolda, u čijem je naslovu prisutno potonje značenje.

oko vodeničnog kamena nakon što se otkloni vodenica”), preko općenitih i učestalih (npr. „okolina”), metonimijskih (npr. „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini”), metaforičkih (npr. „kolo ljudi”), pa sve do kontekstno ovisnih (npr. „pogodba, uvjet kojemu činu”). Ispod svakog pojedinačnog značenja *okoliša* u rječniku se također navode i brojni primjeri njegove upotrebe, od kojih neke i sami prenosimo, a koji mogu poslužiti kao dodatan uvid u dijakronijsku dinamiku i stabilnost određenih značenja. Tako se, primjerice, ističe da su „brašno koje ostane oko vodeničnog kamena nakon što se otkloni vodenica”, „klima, podneblje”, „put”, „pol”, „mjesto”, „trijem”, „događaj, prilika”, „okolišanje u govoru”, „ophod, ophodnja” i „okrug, okružje” rijetka značenja s ograničenom upotrebom, dok se za posljednje značenje, iz nekog razloga ne navodi primjer. S druge strane, „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini”, „svijet” i „kraj, zemlja” pokazuju se kao učestala značenja s brojnim primjerima upotrebe. Prihvaćanjem pretpostavke o povezanosti jezičnih i konceptualnih (pojmovnih) struktura, čini se da je značenjska struktura leksema *okoliš* toliko kompleksna i razgranata da ju je gotovo pa nemoguće pojmiti u njezinoj cijelosti. Međutim, stvari su bitno drugačije u drugim rječnicima. Tako u Anićevoj *Rječniku hrvatskoga jezika* pod natuknicom „okoliš” pronalazimo tek tri značenja:

1. „uži okolni prostor” [npr. *okoliš škole*];
2. „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja” [sinonimi: *krajobraz, krajolik, pejzaž, predio*];
3. „ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek biološki dio” [sinonimi: *okolina, sredina*].³⁰

Dok je u *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* moguće pronaći samo dva značenja:

1. „uži okolni prostor” [npr. *okoliš škole, bolnički okoliš*];
2. „prirodno okruženje kojemu su prilagođena živa bića, sve što okružuje koji živi organizam”.

Pritom valja istaknuti da su u posljednjem rječniku posebno izdvojene sintagme *čovjekov okoliš* i *zaštita okoliša*, koje su popraćene definicijama „ukupnost prirode koja okružuje čovjeka i koja je posljedica života i djelovanja ljudi”, odnosno „zaštita sredine od onečišćenja i uništavanja”.³¹ To je ujedno i prvi izvor u kojem samo primijetili da se one spominju. U nastavku analize vidjet ćemo da

³⁰ Vladimir Anić, „okoliš”, u: Vladimir Anić (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Priručno izdanje, Novi Liber, Zagreb, 2007., str. 318.

³¹ Ljiljana Jojić, „okoliš”, u: Ljiljana Jojić (ur.), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2015., str. 946.

su potonje sintagme najučestaliji primjeri kolokacija leksema *okolish*. Nadalje, u Šonjinom *Rječniku hrvatskoga jezika* moguće je pronaći samo jedno značenje leksema *okolish*:

1. „uži okolni prostor” [npr. *okolish bolnice; okolish škole*].³²

Dijakronijski gledano, uzme li se u obzir godina izdanja najstarijeg izvora (*Akademijin rječnik*, 1922) i godina izdanja najrecentnijeg izvora koji konzultiramo (*Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, 2015), postaje jasno da je *okolish* dijakronijski dinamičan leksom. Na temelju dosadašnjih uvida, u značenjskoj strukturi leksema *okolish* moguće je razlikovati stabilne i dinamične elemente, one koji se kroz vrijeme mijenjaju i one koji ostaju relativno nepromijenjeni. Naša nam jezična intuicija govori da su značenja „uži okolni prostor”, „ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek biološki dio” i „prirodno okruženje kojemu su prilagođena živa bića, sve što okružuje koji živi organizam” danas najučestalija i najstabilnija značenja našega leksema, odnosno da se nalaze u samom središtu značenjske strukture, dok je značenje „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja” rubnije. Također, ne treba previše isticati da su brojna značenja iz *Akademijina rječnika* danas gotovo u potpunosti rubna ili sasvim zaboravljena. No, za ovu je analizu od velike važnosti i natuknica iz Halderova *Filozofskog rječnika*, koji *okolinu* i *okolish* navodi pod istom rječničkom natuknicom, a koju ovdje prenosimo u svojoj cijelosti: „okolina (okolish), oznaka za (socijalni) milje koja je nastala u XIX. st. nakon J. v. Uexküll (Umwelt und Innenwelt der Tiere [Okolina i (unutarnji svijet) društveni život životinja], 1909.) okolina je oznaka koja se upotrebljava za prirodnu okolinu (svijet djelovanja) koja utječe na neko životinjsko živo biće te koja se, sukladno osjetilnoj organizaciji toga životinjskoga živoga bića, primjećuje kao zamjedbeni svijet. Kasnije se pojam okoline proširuje i na dotični specifični biljni i ljudski životni prostor. Filozofska antropologija potom naglašava kako čovjek, ‘kao biće otvoreno spram svijeta’ (M. Scheler), duhovno prekoračuje prirodne okolišne uvjete te je kadar i promijeniti ih, tako da je specifično ljudska okolina također trajno kulturno obilježena. Budući da se te prethodne datosti okoline ovdje ne mogu jednostavno dokinuti i budući da je čovjekov život, štoviše, na njih upućen, za vrijeme krize prekomjerne znanstveno-tehničko-gospodarske promjene nameću se zasebni problemi ekologije, zaštite okoliša te etike okoliša.”³³ Iz potonje natuknice moguće je iščitati razliku između prirodne okoline (okolish) i ljudske okoline (društva, civilizacije), prirodnog i umjetnog okoliša, što ukazuje na određeni pomak u značenju, pomak s onog *prirodnog* na ono *umjetno*. Filozofski kontekst ove natuknice pokazat će se bitnim u narednim poglavljima.

³² Jure Šonje, „okolish”, u: Jure Šonje (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 746.

³³ Alois Halder, „okolina (okolish)”, u: Alois Halder (ur.), *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002., str. 253–254.

4.2. Okoliš kao enciklopedijska natuknica

Pored navođenja *okoline* i *sredine* kao sinonima, u *Općoj enciklopediji Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* posebno se ističe polisemna priroda leksema *okoliš*. Iz enciklopedijske natuknice saznajemo da je riječ o višeznačnom izrazu „... kojim se u prvom redu označuje sve ono što okružuje neki organizam, tj. sve pojave i faktore uzete neovisno o tome da li ih taj organizam svojim osjetilima primjećuje ili ne, da li oni na nj utječu ili uopće ne utječu. O. se uzima i kao sveukupnost činilaca koji određuju opstanak jednog organizma, koji utječu na njegov život ili ih on na svoj način zamjećuje. U ovom smislu o. nije identičan s čitavim okolnim svijetom, već se ovdje uzima samo jedan njegov dio.”³⁴ Na tom se tragu razlikuju različite vrste okoliša, poput: *genetski*, *fiziološki*, *društveni*, *tehnički*, *stambeni*, *radni* itd. Osim toga, u *Općoj enciklopediji Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* spominje se i njemački biolog Jakob Johann von Uexküll koji je razlikovao dvije vrste okoliša: a) okoliš kao *opažajni svijet*; i b) okoliš kao *svijet djelovanja* određene životinjske vrste. U natuknici je također izdvojena i *ekološka niša*, tj. minimalni okoliš koji predstavlja „egzistencijalni minimum” i „najvažnije okolišne činioce neke vrste”, a zanimljivo je primijetiti da se *okoliš* u psihološkom smislu razumije kao: „... prostorno strukturirani kompleks neživih i živih datosti ili tzv. susvijet čiji sustav i promjene određuju ponašanje živih bića. Čovjek nadilazi neposredno prirodno prilagođavanje okolišu time što svoj objektivni o. preoblikuje prema svojem sudu, vjerovanju, ukusu i potrebama.”³⁵ S druge strane, u mrežnom izdanju *Hrvatske enciklopedije Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, natuknica „okoliš” popraćena je šturom definicijom: „prirodno ili stvoreno okruženje u kojem žive čovjek i druga bića; ukupnost svih prirodnih i stvorenih vrijednosti, kojima svojim djelovanjem upravlja čovjek.”³⁶ Dok se u nastavku navodi *zaštita okoliša* kao predmet zakonske regulative na narodnoj i međunarodnoj razini te *pravo na zdravi okoliš* kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Kao i u slučaju rječnika, uzimajući u obzir vremenski odmak između ova dva izvora, tako je i u slučaju enciklopedija moguće uočiti reduciranje značenja leksema *okoliš*. Premda je ovdje riječ o općim enciklopedijama, iz starije saznajemo da je okoliš poliseman leksem kojega je moguće tumačiti na različite načine s obzirom na određeni znanstveno-kategorijski aparat (npr. *fiziološki okoliš*). U recentnijoj enciklopediji, s druge strane, okoliš je ponovno sveden na neku vrstu „užeg životnog prostora”, na prirodnu ili stvorenu zajednicu živih bića u kojoj je čovjek najvažniji dio („ukupnost svih prirodnih i stvorenih vrijednosti, kojima svojim djelovanjem upravlja

³⁴ Josip Šentija, „okoliš”, u: Josip Šentija (ur.), *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. VI, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 160.

³⁵ Ibid., str. 161.

³⁶ „okoliš”, u: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44925> (pristup: 29. 6. 2021.).

čovjek”). Oba izvora daju do znanja da je moguće govoriti o različitim vrstama okoliša. Ako je jezik uistinu riznica znanja o svijetu, a značenje direktan odraz iskustva i znanja o njemu, onda je na temelju postojanja različitih vrsta okoliša moguće govoriti i o različitom poimanju okoliša. Kako bismo dodatno približili razlike u poimanju okoliša, u ovoj ćemo analizi uzeti u obzir i natuknice iz različitih leksikona, natuknice koje su u velikoj mjeri oblikovane različitim znanstveno-kategorijskim aparatima.

4.3. *Okoliš* kao leksikonska natuknica

Ivan Cifrić u *Leksikonu socijalne ekologije* ističe: „Okoliš je naziv za uvjete prirodnoga okružja (voda, zrak, tlo, klima, živa bića i njihovi međusobni odnosi) u kojima neki organizam ili populacija žive. Katkad se misli samo na ‘prirodni okoliš’ (živi i neživi svijet), a ne i na ono što je u njemu čovjek oblikovao (antropogene strukture) svojim djelovanjem kao kulturno biće.”³⁷ Na taj je način moguće razlikovati *prirodni* i *kulturni okoliš*. Pritom se prirodni okoliš razumije kao „okružje u koje čovjek nije intervenirao.”³⁸ Međutim, okoliš nije trajan i nepromjenjiv. Utjecajem prirodnih čimbenika i ljudskim djelovanjem, prirodni se okoliš postupno mijenja, pri čemu istovremeno nastaje kulturni okoliš – okoliš kao „plod evolucijskoga konstruktivizma (ne pragmatizma) s kognitivnim i etičkim kriterijima.”³⁹ Također, valja istaknuti da Cifrić navodi tri različita pristupa pojmu okoliš:

a) Pristup objektivne biologije u okviru koje je okoliš shvaćen kao objektivna stvarnost promatrana neutralnim znanstvenim instrumentima. „To je ‘model I’ ekologije, tj. učenje o ‘odnosima’ (*Beziehungslehre*) organizma i njegova okoliša. Okoliš je sve što promatrača okružuje: živi i neživi svijet i svijet što ga je proizveo čovjek.”⁴⁰

b) Pristup subjektivne biologije, tj. „model II” ekologije, kao učenje o „značenju” (*Bedeutungslehre*) – teorija Jakoba von Uexküllä. Cifrić će za von Uexküllä reći: „On je jedan od prvih znanstvenika koji je prenio pojam okoliš u prirodne znanosti. Stvorio je pojmovni sustav: ‘vanjski svijet’ (*Aussenwelt*), ‘unutarnji svijet’ (*Innenwelt*) i ‘okoliš’ (*Umwelt*).”⁴¹ Promatran u vremenskoj dimenziji, moglo bi se reći da je okoliš za Uexküllä

³⁷ Ivan Cifrić, „okoliš”, u: Ivan Cifrić (ur.), *Leksikon socijalne ekologije: kritičko promišljanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2012., str. 273–274.

³⁸ Ibid., str. 274.

³⁹ Usp. I. Cifrić, *Leksikon socijalne ekologije*, str. 274.

⁴⁰ Ibid. str. 274.

⁴¹ Ibid.

„... sveobuhvatni svijet socijalnih i prostornih elemenata, koji čovjek prihvaća putem svojih djelujućih svjetova i opažajnih/perceptivnih svjetova.”⁴²

c) Okoliš kao relacijski pojam bez čvrsta sadržajnog određenja. „Percipirani okoliš (*wahrgenommene Umwelt*) odgovara elementima koje organizam percipira, a utjecajni okoliš (*wirksame Umwelt*) elementima koji objektivno djeluju na organizam, bez obzira na to percipira li ih ili ne.”⁴³

Cifrić ujedno upozorava da je razumijevanje pojma okoliš u suvremenom diskursu povezano s potiskivanjem pojma priroda te stavljanjem okoliša u prvi plan. On smatra da je to posljedica pogrešnog razumijevanja moderne kao napretka i reduciranog shvaćanja prirode kao kakva korisna resursa. Upravo zato, autori poput Helmuta Plessnera i Martina Heideggera pojmu okoliša (*Umwelt*) suprostavljaju pojam svijeta (*Welt*). Naime, dok neljudska životinja poznaje samo vlastiti okoliš, čovjek stvara vlastiti svijet – svijet u čijem stvaranju i mogućnosti transcendencije ima bitnu ulogu. U suvremenom je diskursu također moguće uočiti uvođenje pojma susvijet (*Mitwelt*) kojim se ističe „... da je okoliš ne samo objektivna stvarnost, predmet znanosti i ljudskog djelovanja, nego je riječ i o živom svijetu ‘s’ kojim i ‘u’ kojemu čovjek živi i dijeli zajedničku sudbinu prosperiteta.”⁴⁴ Međutim, Cifrić smatra da pojam susvijet u sebi krije „zamku” izjednačavanja razlika između čovjeka i ostalih neljudskih životinja, kao što i pojam okoliša „sugerira” da je ostatak svijeta kakav materijalni resurs isključivo namijenjen čovjeku.⁴⁵ Pojam okoliša u politici i svakodnevnom govoru uglavnom se razumije kao čovjekov okoliš, a kada se govori o zaštiti okoliša, onda se gotovo isključivo misli na zaštitu čovjekova okoliša. „Dominacija pojma okoliš nad pojmom priroda nije samo izraz nekog nesporazuma, nego ‘podcjenjivanja’ prirode, u skladu s modernim shvaćanjem prirode kao samorazumljive materijalne osnove društva.”⁴⁶

Pored *prirodne okoline*, u mrežnom izdanju *Tehničkog leksikona Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, pod natuknicom „okoliš”, navodi se problematična definicija: „prirodno čovjekovo okruženje, tj. ukupnost svih prirodnih i stvorenih vrijednosti kojima upravlja čovjek svojim djelovanjem”,⁴⁷ te se u nastavku napominje da je *zdrav okoliš* jedno je od temeljnih ljudskih prava. S druge strane, u *Filozofskom leksikonu* pored natuknice o okolišu unutar zagrada navodi se i leksem

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., str. 275.

⁴⁵ Usp. I. Cifrić, *Leksikon socijalne ekologije*, str. 275.

⁴⁶ Ibid., str. 275.

⁴⁷ „okoliš”, u: *Tehnički leksikon*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://tehnicki.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4604>. (pristup: 29. 6. 2021.).

ambijent, nakon čega slijedi definicija: „sklop okolnosti, uvjeta ili utjecaja unutar kojih su neka stvar ili neko živo biće smješteni ili unutar kojih se razvijaju. U biologiji, ekologiji i okolišnim znanostima, o. je sklop fizičkih, kemijskih i biotičkih čimbenika u kojima živi neki organizam ili ekosustav. Prirodni o. je onaj koji uglavnom nije promijenjen ljudskim djelovanjem.”⁴⁸ Okoliš se potom dovodi u vezu s environmentalizmom u sociologiji, psihologiji i pedagogiji, te s biologijom (C. Darwin), filozofijom biologije (R. Dawkins) i kulturnom antropologijom (kulturizam), da bi se na kraju zaključilo: „O okolišu je riječ i u nekim drugim disciplinama, npr. matematici i programskim jezicima, gdje je o. skup varijabli.”⁴⁹

Na temelju ove preliminarne semantičke analize možemo zaključiti da je *okoliš* dijakronijski dinamičan i poliseman leksem. Naime, u starijim izvorima, *Akademijinom rječniku* i *Općoj enciklopediji Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, značenjska struktura leksema *okoliš* izuzetno je razgranata te sačinjena od povećeg broja pojedinačnih značenja. U recentnijim izvorima, *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika*, *Rječniku hrvatskoga jezika* i *Hrvatskoj enciklopediji Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, značenjska struktura *okoliša* primjetno je siromašnija. Također, u specijaliziranim izvorima, poput: *Filozofijski rječnik*, *Leksikon socijalne ekologije* i *Tehnički leksikon Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, moguće je razabrati različite perspektive tumačenja pojma *okoliš*. Analizirajući rječničke, enciklopedijske i leksikonske natuknice, do sada smo se susreli s određenim lingvističkim, filozofskim, sociološkim, ekološkim, biologijskim, tehničkim i općim znanjima i perspektivama. U sljedećem poglavlju bavit ćemo se filozofskom perspektivom poimanja *okoliša*, odnosno ekofilozofijom Arnea Næsssa.

⁴⁸ Stipe Kutleša, „okoliš (ambijent)”, u: Stipe Kutleša (ur.), *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 838.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 839.

5. Pojam okoliša u ekofilozofiji Arnea Næss

U ovom poglavlju, ranije izloženim rječničkim, enciklopedijskim i leksikonskim znanjima suprotstaviti ćemo (eko)filozofsko shvaćanje okoliša Arnea Næss, norveškog filozofa i jednog od najutjecajnijih ekoloških mislioca. Naime, ranije izložena lingvistička, filozofska, sociološka, ekološka, biologijska, tehnička i opća znanja suviše su parcijalna da bi mogla pružati sveobuhvatnu sliku okoliša. Takvom znanju – skupu različitih spoznaja o okolišu, koje su nerijetko ograničene kakvim znanstveno-kategorijskim aparatom – odlučili smo suprotstaviti osnovne misli i pretpostavke dubinske ekologije Arnea Næss, u kojoj pronalazimo jedno dublje i obuhvatnije poimanje okoliša. No prije toga, nameće se pitanje što „dubinska ekologija” uopće jest? Prije nego odgovorimo na potonje pitanje, valja prvo reći nešto više o Næssu – idejnom začetniku i utemeljitelju dubinske ekologije.

5.1. Arne Næss i dubinska ekologija

Arne Dekke Eide Næss rođen je 27. siječnja 1912. godine u Oslu. Kao najmlađi od četvero braće i sestara, već je sa šesnaest godina pohađao sveučilišna predavanja. Sveučilišni studij upisao je 1930. godine, a tri godine kasnije, sa samo dvadeset i jednom godinom, završio je magisterij iz filozofije. Nakon što se vratio sa studija u Parizu, Beču i Berkeleyju, Næss je s dvadeset i sedam godina postao najmlađi profesor Sveučilišta u Oslu, dok je istovremeno bio i jedini norveški profesor filozofije. Pored toga, Næss je također bio ugledni i strastveni planinar. Tako se već sa sedamnaest godina uspeo na sto šest najviših planina u Norveškoj, dok je kasnije u životu, 1950. godine uspješno predvodio poznatu ekspediciju na vrh Tirich Mir u Pakistanu. Ogromna strast prema planinarenju i duboki osjećaj povezanosti s planinama, Næss su nagnali da 1938. godine izgradi drvenu kolibu na padinama planine Hallingskarvet. Kolibu je nazvao Tvergastein, a u njoj bi proboravio otprilike tri mjeseca gotovo svake godine.⁵⁰

Od 1938. do 1939. godine, nakon što je doktorirao sa samo dvadeset i četiri godine, Næss je dobio postdoktorandsko istraživačko mjesto na Sveučilištu u Kaliforniji. U Norvešku se vratio već 1939. godine kada mu je ponuđeno profesorsko mjesto. Tada je ujedno postao i pročelnik Odsjeka za filozofiju Sveučilišta u Oslu. Njegove ideje, izložene u udžbenicima iz logike, teorije argumentacije, filozofije znanosti i povijesti filozofije, ostavile su veliki utjecaj na brojne generacije norveških studenata. „Kao ‘otac’ *Examen Philosophicum* kojeg su svi norveški studenti morali pohađati kao dio

⁵⁰Usp. „Biography of Arne Næss”, str. 2; Dostupno na: <https://openairphilosophy.org/arne-naess/> (pristup: 29. 6. 2021.).

svog sveučilišnog obrazovanja, imao je nemjerljiv utjecaj na političku raspravu i društveni razvoj općenito.”⁵¹ Svoj filozofski autoritet, Næss je ponajprije ostvario istraživanjima s područja logike, teorije spoznaje i empirijske semantike. U tom kontekstu svakako treba istaknuti njegove knjige *Interpretacija i preciznost* (1951); *Što je filozofija?* (1965); *Skepticizam* (1968) i *Koji je svijet stvaran?* (1969). Međutim, za svoga života, Næss je pokazao i veliki interes za etička pitanja, posebno Spinozinu etiku i Gandhijevu etiku ne-nasilja, pod utjecajem kojih je razvio vlastito etičko stajalište. Na tom tragu, za razumijevanje ekofilozofskog stajališta Arnea Næssa neizostavni su njegovi radovi: „Plitki i duboki, dugoročni ekološki pokret: sažetak” (1973); „Samoostvarenje u mješovitim zajednicama ljudskih bića, medvjeda, ovaca i vukova” (1979); „Unutarnja vrijednost: molim branitelje prirode neka ustanu” (1985); „Dubinski ekološki pokret: neki filozofski aspekti” (1986); „Metafizika drvoreda” (1989); „Bilješka o pretpovijesti i povijesti dubinskog ekološkog pokreta” (1991); „Primjer jednog mjesta: Tvergastein” (1992); „Lijepo djelovanje: funkcija u ekološkoj krizi” (1993); „Srce [bit] šume” (1997) i knjiga *Ekologija, zajednica i stil života* (1974). S obzirom na razvoj Næssovih filozofskih interesa, smatramo da je moguće govoriti o „ranoj” i „kasnoj” fazi njegova mišljenja.

5.1.1. Rana faza Næssova mišljenja

Nakon što je 1933. godine magistrirao na Sveučilištu u Oslu, Næss odlazi u Beč gdje dvije godine studira i usko surađuje s jednom od najutjecajnijih filozofskih škola 19. stoljeća: *Bečkim krugom*. Potonja škola, nadahnuta prije svega filozofijom Ludwiga Wittgensteina, razvila je filozofski pokret logičkog empirizma (ili logičnog pozitivizma), u okviru kojega je vladalo mišljenje da su jedino empirijski provjerljivi iskazi kognitivno (tj. filozofski) značajni.⁵² No, Næss je ubrzo prepoznao „dogmatsku” prirodu logičkog pozitivizma i razvio kritičko mišljenje spram temeljnih pretpostavki mislioca Bečkog kruga. Njihovu je metodu istraživanja svakodnevnog jezika smatrao nedovoljno empirijski utemeljenom, što ga je potaknulo da razvije vlastitu filozofiju jezika, čiji će bitni dio biti „empirijska semantika”, a koja će u istraživanju svakodnevnog jezika polaziti od čvrstih empirijskih temelja, tj. od ranije prikupljenih empirijskih podataka. Premda se bavio i logikom i teorijom spoznaje, razvijanje empirijske semantike u najvećoj je mjeri obilježilo njegovu ranu fazu mišljenja. Næss se tako zalagao za određenu vrstu „jezičnih upitnika” koje bi koristio za provođenje istraživanja i prikupljanje podataka. Pritom ga je ponajviše zanimala intuicija i jezično znanje svakodnevnog čovjeka. Na tom tragu, primjerice, u knjizi *‘Istina’ koncipirana od strane onih koji*

⁵¹ Ibid; Izvorno: „As the ‘father’ of the Examen Philosophicum that all Norwegian students had to take as part of their university education, he had an immeasurable impact on political debate and social developments in general.” (preveo J. D.).

⁵² Usp. „Biography of Arne Næss”, str. 2.

nisu profesionalni filozofi (1938), svom prvom značajnom djelu iz empirijske semantike, Næss je pažljivim ispitivanjem ljudi koji se ne bave profesionalno filozofijom pokazao da ne postoji jedan zajednički pojam istine te da su različiti filozofski stavovi o istini više ili manje jednako zastupljeni među ispitanicima. Næss će zaključiti: „Ne-filozofi nemaju teoriju istine, niti opće mišljenje o pojmu istine, ni eksplicitno ni implicitno, što ih razlikuje – kao skupinu – od filozofa.”⁵³ Zabluda prema kojoj se ne-filozofi eksplicitno ili implicitno drže određene teorije istine posljedica je nepoznavanja krajnje raznolikosti mišljenja ne-filozofa. Drugim riječima, krajnja posljedica (dogmatskog) vjerovanja u intuitivno (filozofsko) znanje.⁵⁴ Upravo zato, smatrat će Næss, svaku filozofsku koncepciju istine potrebno je utemeljiti na svakodnevnom znanju, upotrebi i razumijevanju jezičnih termina.

Nedugo kasnije, u svojoj knjizi *Interpretacija i preciznost*, Næss predstavlja različite metode interpretacija i pojašnjenja „dubine” i namjere različitih ljudskih iskaza. Zanimljivo je primijetiti da je ideja „dubine” rođena još za vrijeme rane faze njegovog mišljenja, a koja će se u nešto drugačijem obliku pokazati od iznimne važnosti za njegovu kasnu fazu.⁵⁵ U istoj knjizi Næss se dotiče metodoloških nedostataka svoga istraživanja. Kao što je to obično slučaj i danas, poglavito u suvremenim sociolingvističkim istraživanjima, jezični upitnici nerijetko pružaju zanimljive uvide u razumijevanje i jezičnu upotrebu termina određene skupine ispitanika, ali ne i uvid u jezično znanje. Næss je tako ubrzo osvijestio da jezične upitnike valja proširiti ili čak u potpunosti zamijeniti svojevrsnom zbirkom ranije prikupljenih jezičnih podataka iz stvarnih i spontanih upotreba, npr. tekstova ne-filozofske tematike nad čijim bi se terminima mogla vršiti čestotna analiza. Takvo se istraživanje u njegovo vrijeme pokazalo nemogućim te je ostalo svojevrsnim idealom empirijske semantike.⁵⁶ Međutim, čestotna analiza i istraživanje zbirke ranije prikupljenih tekstnih odsječaka (tzv. jezični korpus), danas su neizostavni elementi lingvističkih istraživanja, primarno korpusne lingvistike, ali i mnogih drugih grana lingvistike (npr. kognitivna lingvistika). Na taj se način empirijska semantika ujedno može dovesti u vezu s korpusnom lingvistikom i ranim sociolingvističkim istraživanjima.⁵⁷

⁵³ Arne Næss, „*Truth*” as Conceived by Those Who Are Not Professional Philosophers, *Advanced Reasoning Forum*, 2014., str. 159; Izvorno: „Non-philosophers have no theory of truth, no general opinion on the notion of truth, neither explicit nor implicit, which distinguishes them – as a group – from philosophers.” (preveo J. D.).

⁵⁴ Usp. A. Næss, „*Truth*” as Conceived by Those Who Are Not Professional Philosophers, str. 160.

⁵⁵ O povezanosti Næssove rane i kasne faze mišljenja vidi: Jan Radler, „Arne Naess’ Meta-Philosophy: From ‘Empirical Semantics’ to ‘Deep Ecology’”, *Baltic Journal of European Studies*, 1 (2011) 9, str. 124–139.

⁵⁶ Usp. Siobhan Chapman, „Arne Naess and Empirical Semantics”, *Inquiry*, 54 (2011) 1, str. 24.

⁵⁷ Više o tome vidi: Siobhan Chapman, „Arne Naess and Empirical Semantics”, *Inquiry*, 54 (2011) 1, str. 18–30; Chapman, Siobhan: „The Experimental and the Empirical: Arne Naess’ Statistical Approach to Philosophy”, *British Journal for the History of Philosophy*, 26 (2018) 5, str. 961–981.

Tijekom 1950-ih i 1960-ih godina, Næss je s manjom grupom filozofa sa Sveučilištu u Oslu nastavio razvijati empirijsku semantiku. Kao relativno nova filozofska disciplina koja pretpostavlja empirijski utemeljeno bavljenje jezikom, empirijska semantika nije bila najbolje prihvaćena kako od Bečkog kruga, tako i šire akademske zajednice, dok je s pojavom transformacijsko-generativne gramatike Noama Chomskog gotovo u potpunosti zaboravljena. Naime, Næssova razmatranja o empirijskoj utemeljenosti jezičnih istraživanja, dinamičkoj prirodi i ovisnosti značenja o kontekstu i upotrebi, iz današnje su perspektive izrazito suvremena, no u ono su doba bila u potpunosti proturječna dominantnoj lingvističkoj paradigmi koja je jezično istraživanje *par excellence* svela na intuitivno propitivanje gramatičke valjanosti.⁵⁸ U tom kontekstu svakako valja istaknuti da je empirijska semantika u velikoj mjeri komplementarna sa suvremenim korpusnim i sociolingvističkim istraživanjima. Dapače, moglo bi se reći da je tek u okviru suvremene lingvistike ostvaren Næssov ideal empirijsko-semantičkih istraživanja.

U ranoj fazi svoga mišljenja, pored mnogih drugih relevantnih radova, Næss je također objavio i knjige *Što je filozofija?* – u kojoj razvija određenu vrstu filozofskog skepticizma – te *Skepticizam* i *Koji je svijet stvaran?*, u kojima pokazuje istančanu svijest o ljudskoj pogrešivosti.⁵⁹ Potonje knjige moguće je čitati kao Næssovo postupno odmicanje od logike, teorije spoznaje i empirijske semantike, odnosno moguće ih je shvatiti kao svojevrsni nagovještaj kasne faze njegova mišljenja – faze u kojoj se Næss u potpunosti okreće ekofilozofiji i ekološkoj mudrosti.

5.1.2. Kasna faza Næssova mišljenja

Na mladog su Næssa 1930-ih snažan dojam ostavile vijesti o nečuvenom političkom aktivizmu šezdeset jednogodišnjeg odvjetnika iz Indije, Mahatma Gandhija, koji je veliku grupu Indijaca, od Ahmadabada do Dandija, vodio na žetvu soli, a što je bilo nezakonito sa stajališta britanskog kolonijalnog režima jer su imali monopol nad eksploatacijom. Takav oblik aktivizma smatrao je vrlo inspirativnim. Dapače, „Næss se uvjerio u snagu Gandhijeva pojma *satyāgraha* (aktivni nenasilni otpor) i njegove premise da se svaki ljudski sukob može opravdano riješiti nenasiljem. Do kraja života ostao je Gandhijevac (ili *gandhist*, kako se to naziva na norveškom) i bio predan nenasilnoj komunikaciji i direktnom aktivnom otporu. Ključno je načelo za njega bilo da kada god bi netko bio napadnut zbog svojih stavova, čovjek – poput Gandhija – prije svega bi trebao pokušati razumjeti stavove napadača.”⁶⁰

⁵⁸ Usp. S. Chapman, „Arne Naess and Empirical Semantics”, str. 26.

⁵⁹ Usp. „Biography of Arne Naess”, str. 5.

⁶⁰ Ibid., str. 3; Izvorno: „Naess became persuaded of the strength of Gandhi’s notion of *satyāgraha* (active nonviolent resistance) and his premise that any human conflict can be justifiably resolved through nonviolence. The rest of his life

Dakle, moglo bi se reći da je Næss još u ranoj fazi svoga mišljenja razvio sluh za Gandhijevo učenje o nenasilju. Nedugo kasnije, pokazao je veliki interes i za filozofiju Barucha de Spinoze, a osobito njegovu *Etiku*. „Kao i Spinoza, Næss je smatrao da Priroda (s velikim P) nije pasivno mrtva, vrijednosno neutralna priroda mehanicističke znanosti, nego na tragu Spinozina *Deus sive Natura* (‘Bog ili priroda’), ona je sveobuhvatna, kreativna, beskrajno raznolika i živa. Za Næssa i Spinozu, Priroda je savršena ‘po sebi’.”⁶¹ Ovdje treba istaknuti da Næss od Spinoze preuzima koncept „samoostvarenja” – koncept koji će se kasnije pokazati kao jedna od temeljnih misli dubinske ekologije. Naime, upravo pod utjecajem Gandhija i Spinoze, Næss razvija vlastiti koncept „široke identifikacije”, proces koji pretpostavlja usmjeravanje pažnje na odnos čovjeka i života uopće, kao i na samoostvarenje svih oblika života radi njih samih. „Utjecaj Spinoze također je vidljiv u vrijednosti koju je Naess pripisao ‘dubokom propitivanju’. Kada tražimo dublje razjašnjenje naših krajnjih vrijednosti, smatrao je Naess, uključeni smo u duboko propitivanje koje nas navodi na iznošenje naših krajnjih normi i pogleda na prirodu svijeta. Na taj način možemo artikulirati cjelovit pogled na život koji može usmjeravati naš stil života.”⁶² Pod utjecajem Spinoze i Gandhija, nakon trideset godina profesure, Næss 1969. godine odlazi u prijevremenu mirovinu, točno deset godina prije službene dobi za umirovljenje. Naime, Næss se tada u potpunosti odlučio posvetiti vlastitoj ekofilozofiji koja će za cilj imati razvijanje ekološke svijesti. Istovremeno, aktivno je sudjelovao u nastanku tzv. „zelenih politika” u Europi. Primjerice, u Norveškoj je u nekoliko navrata sudjelovao u zelenim akcijama protiv izgradnje hidroelektrana Mardøla i Alta. Tako se jednom prilikom 1970. godine, zajedno s velikim brojem drugih demonstratora, okovao lancima za stijene ispred Mardalsfossena, vodopada u norveškom fjordu, te nenasilno demonstrirao sve dok se nije obustavila izgradnja brane. Policija je, nažalost, uskoro uklonila demonstratore, a brana je na kraju ipak izgrađena. Međutim, Næssove demonstracije pokrenule su snažnu lavinu norveškog environmentalizma.⁶³

Uvjetno rečeno, tek je od 1970. godine moguće govoriti o kasnoj fazi Næssova mišljenja, u okviru koje su nestalna njegova najutjecajnija (eko)filozofska djela, kao i sam koncept „dubinske ekologije”. Potonja faza trajala je do kraja njegova života, odnosno do 12. siječnja 2009. godine kada

he would remain a Gandhian (or *gandhist*, as it is called in Norwegian), and be committed to nonviolent communication and direct active resistance. A key principle for him was that whenever one would be attacked for one’s views, one – like Gandhi – first of all ought to seek understanding of the attacker’s views.” (preveo J. D.).

⁶¹ Ibid., str. 4. Izvorno: „With Spinoza, Naess held that Nature (with a capital N) is not the passive dead, value-neutral nature of mechanistic science, but akin to Spinoza’s *Deus sive Natura* (‘God or Nature’), it is all-inclusive, creative, infinitely diverse and alive. To Naess and Spinoza, Nature is perfect ‘in itself’.” (preveo J. D.).

⁶² Ibid; Izvorno: „The influence of Spinoza can also be traced in the value that Naess attributed to ‘deep questioning.’ When we begin to seek deeper clarification of our ultimate values, Naess held, we are involved in deep questioning that leads us to state our ultimate norms and views about the nature of the world. Through this, we are able to articulate a total view of life which can guide our lifestyle.” (preveo J. D.)

⁶³ Usp. „Biography of Arne Næss”, str. 5.

Næssova umire u Oslu. Nakon kratke biografske crtice, vratimo se našem pitanju – što je uopće „dubinska ekologija“?

5.2. Što je dubinska ekologija?

Odgovor na postavljeno pitanje, nažalost, nije sasvim jednostavan. Naime, Harold Glasser s pravom ističe višeznačnost pojma „dubinska ekologija” te sukladno tome razlikuje tri moguća značenja:

- (1) Dubinska ekologija kao *pokret*; naziv koji se odnosi na različite skupine koje podržavaju temeljne pretpostavke dubinske ekologije (npr. *EarthFirt!*);
- (2) Dubinska ekologija kao *ekofilozofija*; naziv za Næssovu ekološku mudrost. U istom značenju još se koristi i pojam *ekozofija*;
- (3) Dubinska ekologija kao *pristup*; naziv za specifičan pristup i perspektivu u promišljanju i rješavanju ekoloških pitanja.⁶⁴

Drugim riječima, Næss dubinsku ekologiju razumije na tri različita, ali opet povezana načina. U nastavku dotaknut ćemo se njegovih temeljnih dubinsko ekoloških spisa kako bismo pokušali pojasniti svako od ta tri značenja.

5.2.1. Dubinska ekologija kao pokret

Pojmove „dubinska ekologija” i „ekozofija” Næss je prvi put skovao 1973. godine u radu „Plitki i duboki, dugoročni ekološki pokret: sažetak”. Nezadovoljan „plitkim” ili „površinskim” pokretom, Næss razmatra pojavu i osnovne pretpostavke „dubinskog” ekološkog pokreta. Pritom će reći: „*Plitki ekološki pokret* zaokupljen je borbom protiv zagađenja i iscrpljivanja resursa. Njegov su središnji cilj zdravlje i bogatstvo [izobilje] ljudi u razvijenim zemljama.”⁶⁵ Dok, s druge strane, „*Dubinski ekološki pokret* ima dublje brige, koje se dotiču principa raznolikosti, složenosti,

⁶⁴ Usp. Harold Glasser, „Ecology, Deep.”, u: Neil J. Smelser, Paul B. Baltes, James D. Wright (ur.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 6 (2001), str. 4041–4045.

⁶⁵ Arne Næss, „The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, Dordrecht, Springer, 2005., str. 7; Izvorno: „The shallow ecology movement is concerned with fighting against pollution and resource depletion. Its central objective is the health and affluence of people in the developed countries.” (preveo J. D.)

autonomije, decentralizacije, simbioze, egalitarizma i besklasnosti.”⁶⁶ Temeljne pretpostavke takvog pokreta, moguće je sažeti u sedam ključnih točaka:

- (1) Model totalnog-polja;
- (2) Egalitarizam biosfere;
- (3) Princip (bio)raznolikosti i simbioze;
- (4) Protiv klasne podjele;
- (5) Ekološki senzibilitet (odgoj);
- (6) Za kompleksnost;
- (7) Lokalna autonomija i decentralizacija.⁶⁷

Model totalnog-polja podrazumijeva napuštanje koncepcije „čovjek-u-okolišu”, zamisli po kojoj je okoliš podređen čovjeku te se temelji na pretpostavci o povezanosti svih organizama kao svojevrsnih „čvorova” u razgranatoj mreži biosfere čije su veze i odnosi utemeljeni na unutarnjoj vrijednosti žive i nežive prirode. U takvom se poimanju odnosa čovjek-okoliš ujedno može prepoznati i egalitarizam čitave biosfere – sfere u kojoj vladaju principi bioraznolikosti i simbioze. Naime, Næss se protivi bilo kakvoj klasnoj podjeli jer u njoj prepoznaje porijeklo nejednakosti. To je ujedno razlog zbog čega se zalaže za decentralizaciju, kompleksnost i autonomiju lokalnih zajednica, smatrajući takvo uređenje boljim po okoliš i čitavu biosferu. Na tom je tragu dubinske ekologe razumio kao svojevrsne učitelje i odgajatelje koji će promicati ekološki senzibilitet, kao i čitavi pokret dubinske ekologije. Næss je navedene točke, na ovaj ili onaj način, razmatrao u velikom broju svojih budućih radova. Primjerice, u radu „Dubinski ekološki pokret: neki filozofski aspekti”, osim što je nastojao pokazati da skromni ciljevi plitke ekologije nužno podrazumijevaju i one dubinske ekologije, Næss je iznio i osam osnovnih principa dubinske ekologije, koje je kasnije tijekom vremena dodatno razradio.⁶⁸ Na temelju nekoliko ključnih pojmova i svojevrsnih slogana, koji su tada bili zastupljeni u brojnim raspravama o zaštiti okoliša, pokušao je razjasniti razlike između plitkog i dubinskog ekološkog pokreta. Pritom treba istaknuti da je površinsko bavljenje ekološkim pitanjima – zaštita okoliša, racionalno gospodarenje prirodnim resursima i borba protiv antiekološke djelatnosti – u nešto drugačijem obliku prisutno i u dubinskom ekološkom pokretu. Međutim, površinski ekološki pokret sam po sebi nije dostatan za izravno suočavanje s ekološkom krizom, a čiji osnovni uzroci, smatra

⁶⁶ Ibid., str. 7; Izvorno: „*The deep ecology movement has deeper concerns, which touch upon principles of diversity, complexity, autonomy, decentralization, symbiosis, egalitarianism and classlessness.*” (preveo J. D.)

⁶⁷ Usp. A. Næss, „*The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary*”, str. 7–12.

⁶⁸ Više o tome vidi: Arne Næss, „*The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects*” u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 33–55.

Næss, leže u temeljnim vrijednostima tehničke civilizacije: antropocentrizmu, tehnocentrizmu, konzumizmu, instrumentalizmu, resursizmu, linearnom progresivizmu i tehnolatriji.⁶⁹ Stoga je dubinski ekološki pokret, koji pretpostavlja „dubinsko propitivanje” temeljnih vrijednosti, moguće shvatiti i kao korjenitu kritiku tehničke civilizacije. Osnovne principe dubinske ekologije, među ostalim, Næss dalje razmatra u knjizi *Ekologija, zajednica i stil života*.⁷⁰

U radu „Bilješka o pretpovijesti i povijesti dubinskog ekološkog pokreta”, Næss ističe knjigu *Tiho proljeće* (1963) američke biologinje Rachel Carson kao inspiraciju za vlastitu ekološku misao. Zanimljivo je primijetiti da su prosvjetiteljstvo i romantizam u radu istaknuti kao bitna razdoblja pretpovijesti dubinske ekologije jer u njima dolazi do okretanja prirodi i promišljanju odnosa čovjek-okoliš. U tom kontekstu, Næss navodi Johana Wolfganga von Goethea kao svojevrsnog predstavnika europske pretpovijesti dubinske ekologije. Dok s druge strane, George Sessions, Bill Devall, Warwick Fox i mnogi drugi dubinski ekolozi, smatra Næss, pripadaju povijesti dubinske ekologije. U europsku pretpovijest dubinske ekologije, pored Goethea, smatramo da bi se mogli pribrojiti i drugi romantičari, poput: Friedricha Schillera, Friedricha Hölderlina, Novalisa i Samuela Taylora Coleridgea, dok bi se s nekim osnovnim pretpostavkama dubinske ekologije (npr. model totalnog-polja) mogla povući paralela i s klasičnim njemačkim idealistima, prije svega Friedrichom Wilhelmom Josephom von Schellingom. Na tragu Næssovih zamisli, mišljenja smo da je moguće govoriti i o američkim temeljima pretpovijesti dubinske ekologije. Pritom bi Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Walt Whitman, John Muir i Aldo Leopold svakako bi bili jedni od glavnih predstavnika. Naime, potonji autori, svaki na svoj način, u svojim su djelima pokazali nevjerojatnu ekološku osviještenost, kao i posvemašnji senzibilitet spram prirode općenito. Tako se čini da Emerson u sedmom poglavlju svoje knjige *O prirodi* iznosi jednu od temeljnih pretpostavki dubinske ekologije: „Za istinitu teoriju o prirodi i čovjeku veoma je važno da bude usmjerena i otvorena prema budućnosti. Sve ono što je iskorišteno i iscrpljeno ili bi to moglo biti, i činjenice koje objašnjavamo izjavom, ne mogu predstavljati jednu istinu o ovom slikovitom prebivalištu u kojem čovjek živi i gdje sve njegove aktivnosti pronalaze podesne i beskrajne mogućnosti. Sve funkcije prirode mogu se sažeti u onu jednu koja čovjeku dopušta beskrajn djelokrug aktivnosti. Kroz sva svoja kraljevstva, sve do rubnih i nevažnih stvari, ona je vjerna svrsi u kojoj počiva njen prapočetak. Ona se uvijek obraća Duhu. Ona nameće misao o apsolutnom. Ona je trajna posljedica. Ona je velika sjena koja stalno

⁶⁹ Više o tome vidi: Tomislav Markus, *Ekologija i anti-ekologija: kasna tehnička civilizacija i mogućnosti radikalnog ekologizma*, Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 249–301; U nešto drugačijem obliku o tome raspravlja i Vittorio Hösle. Vidi: Vittorio Hösle, *Filozofija ekološke krize*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 35–60.

⁷⁰ Usp. Arne Næss, *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*, preveo David Rothenberg, Cambridge University Press, Cambridge, 2001., str. 29.

pokazuje prema suncu nad nama.”⁷¹ Muir, kao „otac američkih nacionalnih parkova”, svojim aktivizmom i zalaganjem za zaštitu prirode ima dodirnih točaka s Næssom i njegovim aktivizmom.⁷² Osim što je pokazao da je poetska refleksija vrijedan modus čovjekova pristupanja prirodi, Thoreau je svojom knjigom *Walden* utjecao i na veliki broj ekoloških mislioca, pa tako i na samog Leopolda koji je u knjizi *Ljetopis Pješčanog Okruga* razvio vlastitu etiku – tzv. „etiku zemlje” koja je po mnogočemu bliska Næssovoj dubinskoj etici okoliša, a Walt Whitman u legendarnoj zbirci poezije *Vlati trave*, točnije u pjesmi *Podloga svake metafizike*, kao da opisuje „najdublju istinu” dubinske ekologije. Radi njene važnosti, prenosimo pjesmu u cijelosti:

„A sada, gospodo,
kažem vam riječ da ostane u vašim pamćenjima i duhovima
kao podloga i u isti mah finale čitave metafizike.’

(Tako je rekao đacima stari sveučilišni profesor
na završetku svojega dobro posjećivanoga tečaja).

‘Pošto sam proučio nove i starinske, grčke i njemačke
sisteme,
Kanta proučio i izložio, Fichtea i Schellinga i Hegela,
izložio učenje Platona i Sokrata većega od Platona
i potražio i izložio veće od Sokrata i proučavao dugo
božanskoga Krista,
danas gledam u sjećanju na one grčke i njemačke sustave,
vidim sve filozofije, vidim kršćanske crkve i nauke;
ipak jasno prozirem Sokrata i prozirem božanstvenoga
Krista,
oni predstavljaju dragu ljubav čovjeka za svojega
bližnjega, privlačnost prijatelja za prijatelja,
srećno vječanoga muža i žene, djece i roditelja,
prijateljstvo grada za grad i zemlje za zemlju.’”⁷³

⁷¹ Ralph Waldo Emerson, *O prirodi*, preveo Vojo Šindolić, Litteris, Zagreb, 2013., str. 73.

⁷² Usp. Charles Norman, *John Muir: Father Of Our National Parks*, Messner, New York, 1957.

⁷³ Walt Whitman, *Vlati trave*, preveo Tin Ujević, Zora, Zagreb, 1951., str. 125–126.

5.2.2. Dubinska ekologija kao ekofilozofija

S druge strane, dubinsku ekologiju moguće je shvatiti i kao određenu vrstu ekofilozofije, odnosno kao Næssovu ekološku mudrost koju se još uobičajeno naziva i „Ekozofija T” – prema prvom slovu naziva njegove kolibe Tvergastein. U tom pogledu treba istaknuti sljedeće radove: „Samoostvarenje u mješovitim zajednicama ljudskih bića, medvjeda, ovaca i vukova”, „Unutarnja vrijednost: molim branitelje prirode neka ustanu”, „Metafizika drvoreda”, „Primjer jednog mjesta: Tvergastein” i „Srce šume”.

U radu „Samoostvarenje u mješovitim zajednicama ljudskih bića, medvjeda, ovaca i vukova”, Næss razmatra mogućnost samoostvarenja ljudskih i neljudskih živih bića koja žive u istoj zajednici, a čiji su interesi nerijetko antagonistički ustrojani.⁷⁴ Pored toga, Næss dovodi u pitanje samodopadnu ljudsku ulogu „upravitelja prirodom”. Tako, primjerice, u radu „Srce šume”, Næss raspravlja o štetnosti krčenja šuma i izgradnji različitih infrastruktura, koje za posljedicu imaju narušavanje spontanog osjećaja „dubokog boravka u šumi”.⁷⁵ O šumskom prostoru, stablima i njihovom odnosu koji čini „drvored”, Næss nastavlja u kratkom, ali zato ništa manje poticajnom radu „Metafizika drvoreda”. U radu „Unutarnja vrijednost: molim branitelje prirode neka ustanu” ističe da svako živo biće, sve ljudske i neljudske životinje, imaju unutarnju vrijednost. Naime, priznavanjem unutarnje vrijednosti neljudskim bićima ujedno se prihvaća maksima po kojoj se niti jedno živo biće ne smije tretirati isključivo kao sredstvo. Na taj način čitava ekosfera postaje povezana struktura unutarnjih vrijednosti. Pored ekološke osviještenosti, dubinski ekolozi, smatrat će Næss, imaju zadaću poticati razvijanje „procesa identifikacije” s ostalim živim bićima.⁷⁶ Riječ je, dakako, o određenoj vrsti suosjećanja – „najdubljoj istini dubinske ekologije”. U radu „Primjer jednog mjesta: Tvergastein”, Næss opisuje svoju planinsku kolibu u kojoj je napisao mnoga djela te mjesto na kojem je razvio snažni osjećaj povezanosti s tamošnjim okolišem. Ondje je također naučio „duboke lekcije” koje su ga potaknule da artikulira vlastitu Ekozofiju T.

Osim „samoostvarenja” i „uvažavanja interesa čitave ekosfere”, Næss u svojoj ekofilozofiji zapravo ne razvija jasne i precizne etičke principe prema kojima bi moralni subjekt na određeni način bio obvezan djelovati spram moralnih objekta. Na to se odlučio kako bi njegova ekofilozofija bila

⁷⁴ Više o tome vidi: Arne Næss, „Self-Realization in Mixed Communities of Human Beings, Bears, Sheep, and Wolves”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 291–300.

⁷⁵ Više o tome vidi: Henry David Thoreau, „Zvuci”, u: Henry David Thoreau, *Walden: život u šumi*, Planetopija, Zagreb, 2019., str. 111–126.

⁷⁶ Više o tome vidi: Arne Næss, „Intrinsic Value: Will the Defenders of Nature Please Rise”, str. 1–9; Dostupno na: <https://openairphilosophy.org/intrinsic-value-will-the-defenders-of-nature-please-rise/>.

dostupna i drugim misliocima. Njegov je cilj pomoću različitih pojmovnih struktura, slogana, osnovnih točki i ne strogo definiranih principa, dubinsku ekologiju predstaviti kao misaonu platformu – mjesto susreta različitih ekoloških mislioca. Dapače, dubinska ekologija predstavlja takvu platformu koja poziva druge da razviju vlastitu ekološku mudrost – vlastitu ekozofiju. U tom smislu, ona je bila poticajna i za mnoge druge mislioce, poput: Paula Sheperda, Garyja Snydera, Georgea Sessionsa, Billa Devalla, Warwicka Foxa i dr.⁷⁷

Nepostojanje strogo određenih moralnih principa utoliko je dobra strana dubinske ekologije ukoliko potiče druge na ono što Næss naziva „dubinsko propitivanje”, „samoozbiljenje” i „uvažavanje interesa čitave ekosfere”.⁷⁸ Međutim, odsustvo jasnih moralnih principa i etičkih smjernica moralnog djelovanja može biti štetno po moralni objekt. Stoga je krajnji cilj „dubinskog propitivanja” upravo artikulacija vlastitih moralnih principa, poput odgovornosti i suosjećanja, koji nisu proturječni „osnovnim točkama” dubinske ekologije. Drugim riječima, Næss nudi određenu vrstu pristupa za promišljanje gorućih ekoloških pitanja, odnosno neku vrstu orijentacijskog znanja za razvijanje vlastite ekozofije.

5.2.3. Dubinska ekologija kao pristup

Na tom tragu smatramo da je dubinsku ekologiju moguće uklopiti i u bioetički diskurs, jer kako kaže Ivan Cifrić: „Nema *biosa* bez *ōikosa*, nema *etosa* bez društvenosti (čovjeka), nema *etosa* bez *biosa*. Suvremeni bioetički diskurs treba prihvatiti proširenje (pojmova život, okoliš) od klasičnog sadržaja i disciplina bioetike i ekologije. Bioetička paradigma moderne, paradigma je dominacije života čovjeka, a njezina ekološka paradigma, paradigma je industrije. Čovjeku je nužna nova paradigma života u kojoj se prava života (*bios rights*) sve više uvažavaju kao osnova čovjekovih prava (*human rights*). Na pravu života kao takvog, može se temeljiti pravo života čovjeka i života ostalih bića. Međutim, sve dok u svijetu postoji aparthejd teško je govoriti o ostvarivanju ljudskih prava, proširenju bioetičkog razumijevanja života za život kao takav i o pravu prirode.”⁷⁹ S druge strane, vjerujemo da razvijanje vlastite ekološke mudrosti valja obogatiti i mislima drugih filozofa, a ne samo dubinskih ekologa, jer, čini se, to i jest bit dubinske ekologije – osvještavanje istog u

⁷⁷ O povijesti i pretpovijesti dubinske ekologije, njezinim predstavnicima i povezanosti s drugim misaono-ekološkim strujama (npr. ekofeminizam) vidi: George Sessions, *Deep Ecology for the Twenty-first Century*, Shambhala Publications, Boston – London, 1995., str. 95–183; 263–319; Bill Devall, George Sessions, *Deep Ecology: Living as Nature Mattered*, Gibbs Smith, Peregrine Smith Books, Salt Lake City, 2007., str. 79–108.

⁷⁸ Osim o povezanosti Næssove rane i kasne faze mišljenja, Radler izvrsno piše o odsutnosti strogosti i egzaktnosti u definiranju osnovnih točaka i slogana dubinske ekologije. Više o tome vidi: J. Radler, „Arne Naess’ Meta-Philosophy: From ‘Empirical Semantics’ to ‘Deep Ecology’”, str. 132.

⁷⁹ Ivan Cifrić, *Bioetika i ekologija: bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Matica hrvatska Zaprješić, Zaprješić, 2000., str. 15–16.

različitom. Primjera radi, ovdje ćemo spomenuti Hansa Jonasa čija se „...teorija odgovornosti bez sumnje može svrstati u onaj odsječak suvremene etičke i bioetičke rasprave koji se naziva ‘ekološkom etikom’, a s obzirom na njezino utemeljenje, razradu i implicirane konzekvence, u pojedinim aspektima (a osobito u sprezi s Jonasovom ranije razvijenom filozofijskom biologijom) ona fungira i kao svojevrsna filozofija prirode ili barem počiva na čvrstim prirodnofilozofijskim pretpostavkama.”⁸⁰ Naime, Jonasova etika predstavlja čvrst temelj za „dubinsko propitivanje” odgovornosti, principa koji najbolje očituje prijelaz iz tradicionalnog etosa u novi, onaj koji je upravo u nastajanju.⁸¹ Tako će Jonas u predgovoru svoje knjige *Princip odgovornosti* reći: „Ono što treba biti primjereno temi mora nalikovati na *čelik*, a ne *pamuk*. Pamuka dobre savjesti i besprijeorne namjere (...) u etičkoj refleksiji naših dana već je dovoljno.”⁸² U tom kontekstu Milan Galović s pravom ističe: „Ekologijska etika trebala bi postaviti principe moralnog ponašanja u doba ekologijske krize ili ugroženosti čovjekove ‘kuće’. Prema Jonasu, njezini najviši principi više ne mogu biti ni vrline ni dužnosti, ni Božje zapovijedi ni vrijednosti. Ova se etika sabire od ekologijski shvaćenog pojma *odgovornosti*.”⁸³ Dok će nešto kasnije dodati: „Prostorno okruženje te odgovornosti nevjerojatno se povećalo. Nikad dosad u povijesti nije se moglo ni misliti ni kazati da bi pojedinac mogao biti, na primjer, ‘odgovoran za čovječanstvo’ ili ‘odgovoran za prirodu’, i to ne za njezino postojanje uopće (egzistenciju), nego i za njezino određeno, izvorno postojanje (esenciju; koje je ugroženo nastupom biotehnologija). Primjereno novoj terminologiji, riječ je o *globalnoj odgovornosti*, *odgovornosti za sve zemaljsko*.”⁸⁴ Premda postoje čvrste veze između Jonase etike odgovornosti i Næssove dubinske ekologije, ovdje se nećemo upuštati u njihova daljnja razmatranja.⁸⁵

5.3. Duboko vs. plitko poimanje okoliša

Na temelju ranije izloženog postaje jasno da dubinski i plitki ekološki pokret različito pristupaju istom predmetu razmatranja – okolišu – iz čega proizlazi njihovo različito poimanje istog. Na tom je tragu, smatramo, moguće govoriti o dubokom i plitkom poimanju okoliša. Imajući na umu kognitivnolingvističku pretpostavku o jezičnom kreiranju čovjekove zbilje, plitko poimanje okoliša odnosi se na kognitivno i jezično konstruiranje i reduciranje ekosfere na uži životni prostor, a koje se očituje u značenjima: „uži okolni prostor „okolina”, „okrug”, „mjesto”, „podneblje”, „prirodna ili

⁸⁰ Hrvoje Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Pergamena, Zagreb, 2010., str. 89.

⁸¹ Ivan Bubalo, *Kantova etika i odgovornost za svijet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 51.

⁸² Hans Jonas, *Princip odgovornosti: pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, preveo Slobodan Novak, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990., str. 9.

⁸³ Milan Galović, *Kraj ekologije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2013., str. 77.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 83.

⁸⁵ Jednu takvu vezu moguće je pratiti u Jonasovom određenju spram prirode (okoliša). Više o tome vidi: H. Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, str. 89–93.

umjetna sredina”, „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja”, „krajobraz”, „krajolik”, „pejzaž” i „predio”. Takvo shvaćanje okoliša nerijetko se javlja i u plitkom bavljenju ekološkim pitanjima: zaštiti okoliša, racionalnom gospodarenju prirodnim resursima i borbi protiv antiekološke djelatnosti. S druge strane, duboko poimanje okoliša odnosi se na kognitivno i jezično konstruiranje te proširivanje užeg životnog prostora na čitavu ekosferu, a prisutno je u značenjima: „zemlja”, „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini”, „ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek biološki dio” i „prirodno okruženje kojemu su prilagođena živa bića, sve što okružuje koji živi organizam”. Potonja značenja u većoj su mjeri zastupljena u kontekstu „dubinskog propitivanja” temeljnih vrijednosti i čovjekove „identifikacije” s ostalim članovima ekosfere.

Pritom treba istaknuti da plitko poimanje okoliša čovjeka nužno izdvaja iz njegove okoline te upravo spram njega određuje ono što nazivamo *okoliš*. Dok s druge strane, duboko poimanje okoliša čovjeka razumije kao bitan dio jedne veće cjeline, sfere u kojoj svaki član ima jednako pravo na samoostvarenje.

Prihvatanjem i usvajanjem dihotomije dubinsko i površinsko poimanje okoliša, u nastavku rada bavit ćemo se korpusnom i kognitivnolingvističkom analizom različitih značenja pojma okoliš, odnosno empirijski posvjedočenim značenjima u različitim kontekstima. Budući da smo u četvrtom poglavlju istaknuli lingvistička, filozofska, sociološka, ekološka, biologijska, tehnička i opća znanja o okolišu, u sljedećem poglavlju zanimat će nas književno-umjetnički i javno-medijski jezični kontekst u kojemu se javlja pojam okoliša. Stoga ćemo analizu provesti na tri korpusa: *Hrvatskom jezičnom korpusu – knjižnom potkorpusu, Hrvatskom mrežnom korpusu i Korpusu dnevnog tiska*. Na taj način, pomoću empirijski utemeljenih jezičnih podataka, ujedno ćemo se pokušati približiti Næssovom idealu empirijsko-semantičkih istraživanja.

6. Korpusno istraživanje pojma okoliš

U ovom poglavlju bavit ćemo se korpusnom i kognitivnolingvističkom analizom leksema *okoliš*, njegovim različitim značenjima i kontekstima pojavljivanja u *Hrvatskom jezičnom korpusu* – *knjižnom potkorpusu*, *Hrvatskom mrežnom korpusu* i *Korpusu dnevnog tiska*. Pomoću jezičnih alata *Sketch Engine* i *MAXQDA Analytics Pro* prikazat ćemo najučestalija značenja, frekvenciju pojavljivanja, kolokacijske dijagrame i kontekstne okvire leksema *okoliš*.⁸⁶ Rezultate analize izložit ćemo u nekoliko različitih skupina koje će nam naposljetku poslužiti za konstruiranje preliminarnog pojmovnog okvira leksema *okoliš*.

6.1. *Okoliš* u Hrvatskom jezičnom korpusu – knjižni potkorpus

Leksem *okoliš* u *Hrvatskom jezičnom korpusu* (HJK) javlja se 2255 puta, od čega 118 puta u knjižnom potkorpusu. Budući da nas zanima književno-umjetnički i javno-medijski jezični kontekst, u ovom ćemo se istraživanju ograničiti upravo na tih 118 tekstnih odsječaka, na kojima ćemo analizirati značenjsku strukturu leksema *okoliš*. Dakle, primarno će nas zanimati najučestalija značenjska ostvarenja našega leksema, koja ćemo kasnije pokušati odrediti spram ranije prihvaćene dihotomije: dubinsko/plitko poimanje okoliša. Također će nas zanimati postoje li značenja s kojima se dosad još nismo susreli.

Nakon semantičke analize 118 tekstnih odsječaka, ustanovili smo da se *okoliš* najčešće javlja u značenjima: „uži okolni prostor”, „ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek biološki dio” i „prirodno okruženje kojemu su prilagođena živa bića, sve što okružuje koji živi organizam”. Primjerice:

- (1) *Istom kad je prispio na ulaz vrta, te ugledao crvenkasto osvijetljeni prozor kuhinje, stade, začne promatrati kuću i okoliš njezin, pa se zamisli.*
- (2) *Vođeni socijalnim i etičkim zahtjevima da se radnom čovjeku i „poštenoj inteligenciji” stvore humaniji životni i radni okoliš i premisama netom obećanih odrednica promijenjena društvenog uređenja, arhitekti su sjajno iskoristili ponuđenu im stvaralačku slobodu i pravo na eksperiment.*

⁸⁶ Više o kontekstnoj analizi vidi: Ida Raffaelli, *O značenju: uvod u semantiku*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015., str. 147–169.

(3) *Ona živi u nekom prirodnom okolišu koji joj pruža sve potrebno za održavanje i obavljanje životnih djelatnosti.*

Međutim, pomnijom smo analizom otkrili da se *okoliš* nerijetko javlja i u sljedećim značenjima:

1. „svijet”:

(4) *Slika je odisala poezijom mladosti i njezinih sanja, – krila je u sebi ona mnoga pitanja mlade duše, što ih nevino neznanje pita sav svoj okoliš kod prvih svojih koraka u sviet...*

2. „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja”:

(5) *Bilo mu kao lovcu, koji pregledav vještim okom okoliš, izabere napokon jedno mjesto; pogonić pusti po njegovu nalogu pse, a psi tek da zalajaše, već i potjeraše zvier ravno k njemu.*

3. „mjesto”:

(6) *Borba za opstanak, osvajačke težnje i t. d. gone ljude da se sele, da se miješaju, pa se tako i individui jedne rase miješaju s drugima; novi okoliš, nove prilike djeluju opet u drugom smjeru.*

(7) *Pokreće ih toplina, tj. kinetička energija. Prekine li se dovod topline, prekida se atomu i izvor kinetičke energije. Sada talina šalje svoju toplinu u hladniji okoliš.*

4. „okolina”:

(8) *Radi senjskih uskoka dođe do uskočkoga rata (1615. – 1617.), a svrši se s mirom u Madridu: uskoke presele u okoliš Otočca i u Žumberak.*

5. „uvjet”:

(9) *To Djelo je u nastojanju praćeno pomoćnim bilješkama, koje su održavale okoliš oblikovanja, tlo i tvar njegovog kretanja.*

6. „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini”.

(10) *Tu ego uništava i troši sve raspoložive materijalne izvore energije u okolnom svijetu i time sve više iscrpljuje svoj planet Zemlju i njezin okoliš.*

Osim ranije posvjedočenih, u knjižnom potkorpusu uočili smo i značenjska ostvarenja s kojima se dosad još nismo susreli. Tako *okoliš* ovdje ima značenje:

a) „umjetna/kontrolirana sredina”:

(11) *Dijete primljeno u bolnicu mora biti smješteno u okoliš koji je izgrađen, namješten i opremljen sukladno njegovoj dobi i zdravstvenom stanju.*

b) „zajednica/društvo živih bića”:

(12) *Prvu stazu života morao je napustiti, al ono znanosti, što ju je stekao po školama, dalo mu je moći, da progleda u svoj narod – svoj okoliš – da vidi, šta je tu gnjila, a šta zdrava, šta se mora posjeći, a šta gajiti, da se taj lijepi, umni i krepki rod diže iz mraka svoje zapuštenosti, neukosti i predsuda.*

(13) *Možda se oni i zato hvataju tako dalekih ciljeva, jer vide sami, da za sebe i za svoj najbliži okoliš ne mogu postići ni najmanjih, najlakših tečevina.*

(14) *Građani i sav okoliš dočekaše ga s vijencima, plesovima i bubnjevima.*⁸⁷

c) „dio ljudskog ili životinjskog organizma”.

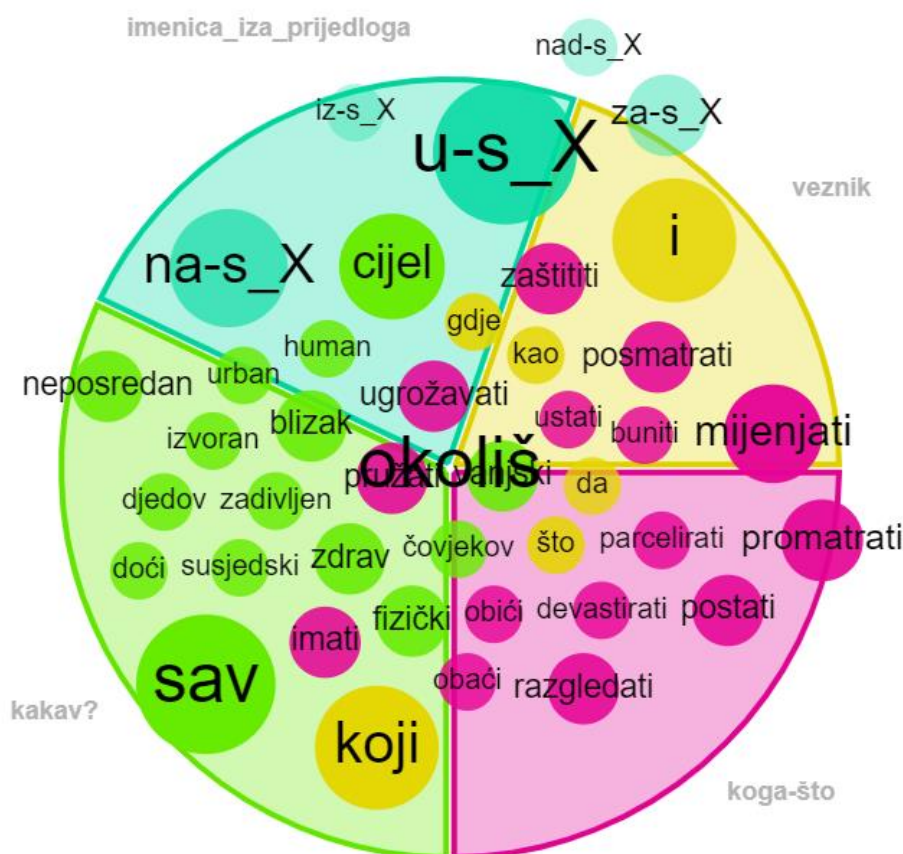
(15) *Pritom su osobito važni hormoni međububrežnog dijela, jer oni u životinjskome tijelu uzdržavaju onaj stalan unutrašnji okoliš u kojemu se odvijaju sve njihove životne djelatnosti.*⁸⁸

Također, treba uzeti u obzir i učestale kolokacije koje bacaju svjetlo na pojmovni okvir našega leksema. Primijetili smo da se *okoliš* učestalo javlja u konstrukcijama: *vanjski okoliš, čovjekov okoliš, ugrožavati okoliš, zaštititi okoliš, zdravi okoliš, fizički okoliš, posmatrati okoliš, promatrati okoliš i mijenjati okoliš*. S obzirom na povezanost konceptualnih (pojmovnih) i jezičnih struktura, izdvojeni primjeri daju naslutiti da čovjek poima *okoliš* kao njemu nešto drugo, ono što je od njega odvojeno i

⁸⁷ U navedenom primjeru moguće je prepoznati i značenje „kolo ljudi” iz *Akademijina rječnika*.

⁸⁸ Ovdje je također moguće razlikovati unutarnji i vanjski okoliš.

spram čega se mora nekako odrediti. Čovjek to drugo, okolinu spram koje se određuje, može *posmatrati*, *promatrati*, *mijenjati*, *ugroziti* i *zaštiti*, a osim toga, može je shvatiti na različite načine, pa čak i tako da je ona njemu nešto vlastito (npr. *čovjekov okoliš*). Najučestalije kolokacije moguće je prikazati pomoću dijagrama:

visualization by SKETCH ENGINE

Dijagram 1: HJK – knjižni potkorpus: vizualni prikaz kolokacija leksema *okoliš*

Dubinsko poimanje *okoliša* u *Hrvatskom jezičnom korpusu – knjižnom potkorpusu* moguće je uočiti u samo tri značenja: „svijet”, „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini” i „zajednica/društvo živih bića”. Dok je u značenjima: „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja”, „mjesto”, „okolina”, „umjetna/kontrolirana sredina”, pa čak i „dio ljudskog ili životinjskog organizma” i „uvjet” moguće prepoznati plitko poimanje *okoliša*. Iako je u zadnja dva značenja riječ o prenesenom značenju, oba značenja oslikavaju uže shvaćanje *okoliša*, bilo kao okoline koja je uvjet mogućnosti za što, bilo kao određenog dijela ljudskog ili životinjskog tijela.

6.2. Okoliš u Hrvatskom mrežnom korpusu

Leksem *okoliš* u *Hrvatskom mrežnom korpusu* (hrWaC) pojavljuje se 118.250 puta, od čega se konstrukcija *zaštita + okoliš* (*zaštita okoliša*) javlja nevjerojatnih 39.964 puta, a *okoliš + očuvanje* (*očuvanje okoliša*) čak 3.408 puta. Za ovo istraživanje, slično kao i u slučaju *Hrvatskog jezičnog korpusa*, ograničili smo se na uzorak od 200 nasumično odabranih tekstnih odsječaka na temelju kojih ćemo pokušati istaknuti najučestalija značenja te ih odrediti spram ranije spomenute dihotomije. Semantičkom analizom uzorka ustanovili smo da se leksem *okoliš* javlja 247 puta i to najčešće u značenjima:

1. „uži okolni prostor“:

(1) *Usluge koje mladi volonteri pružaju starijim osobama prilagođene su iskazanim potrebama starijih, kao što su, primjerice, pomoć pri održavanju higijene kućanstva ili okoliša, pomoć u sitnim popravcima, nabavci i dostavi svakodnevnih potrepština, pomoć pri obilasku ili kontaktiranju liječnika i ljekarne, zajedničke šetnje, zajedničko čitanje dnevnog tiska i drugih sadržaja, zajedničke radionice, razgovori i slično.*

(2) *Nakon uređenja okoliša uz crkvu Sv. Marije u Starom gradu otkriveni su ostaci benediktinskog samostana koji je utemeljen 1318. godine i samostanski bunar koji je važan jer je s njega skinuta kruna na kojoj je najstariji grb grada Paga iz 13. stoljeća.*

2. „ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek biološki dio“:

(3) *Djeca i mladi zajedno sa svojim voditeljima iz udruge IDEM i ja žele javnosti predstaviti stvarno stanje okoliša te promovirati svjesni i djelatni napor da se okoliš sačuva zdravim za ljude i druge vrste.*

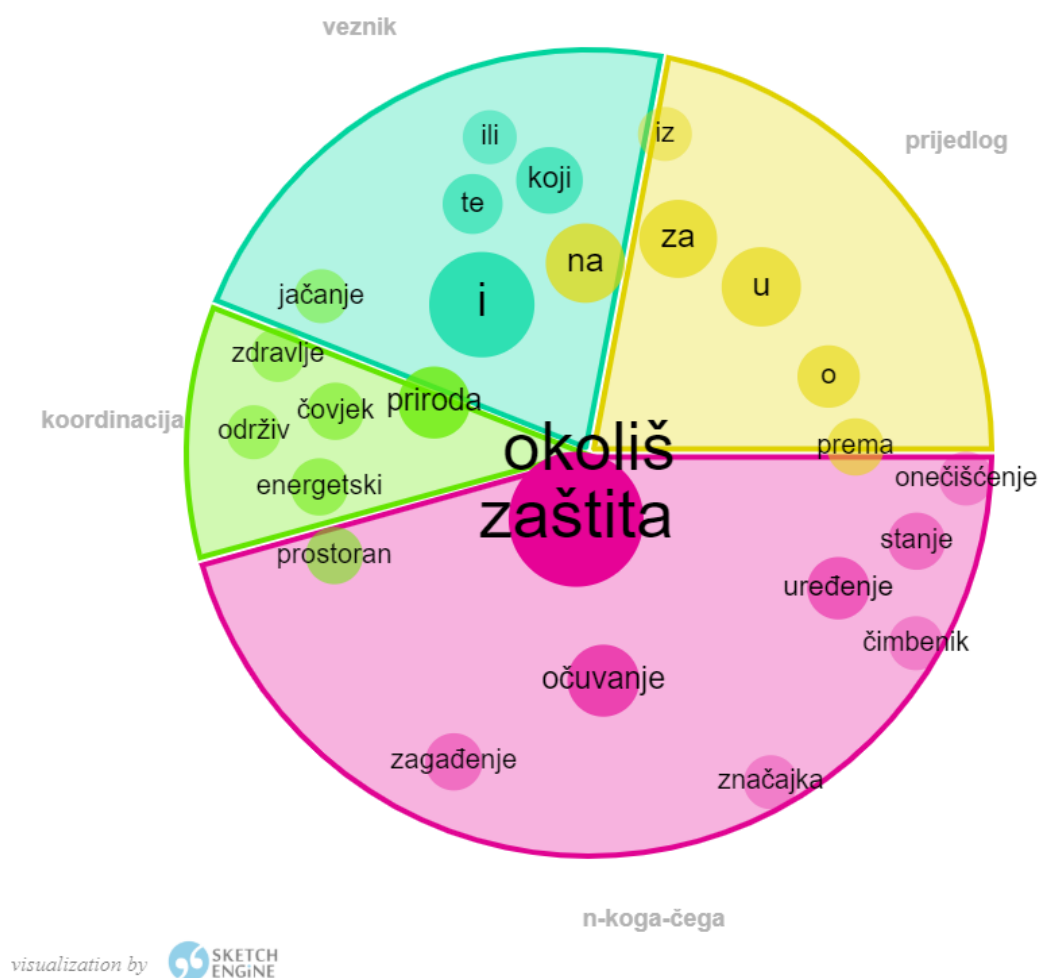
(4) *Ova nagrada će se dodjeljivati kratkim filmovima koji komuniciraju održivi razvoj te pridonose očuvanju okoliša i prirode.*

3. „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja“:

(5) *Pri eksploataciji kao i po završetku eksploatacije sirovine poštuju se smjernice iz Projekta krajobraznog uređenja što znači da se otkopni prostori oblikuju najpogodnije za okoliš a neki će se i biološki oplemeniti, primjerice u vinograde, šumska zemljišta pošumljavanjem, poljoprivredne površine ili rekreacijske površine uz jezera.*

(6) Unutar iznimno vrijednog kulturno-povijesnog i prirodnog pejzaža Nikkoa posebno se ističu čak ukupno 103 vrijedne građevine skladno uklopljene u svoj prirodno okoliš, koje su od 1999. g. uvrštene na popis UNESCO-ve svjetske baštine pod nazivom 'Svetišta i hramovi Nikko'.

Treba istaknuti da većina značenja o kojima smo govorili u prethodnim poglavljima ovdje nije potvrđena. Nasuprot tome, nevjerojatno je koliko su učestale konstrukcije poput: *zaštita okoliša, ministarstvo zaštite okoliša, mjere zaštite okoliša, fond za zaštitu okoliša, zagađenje okoliša, očuvanje okoliša i upravljanje okolišem*. Stoga ne treba čuditi što su najučestalije sastavnice kolokacija *okoliša* upravo: *zaštita, priroda, čovjek, zdravlje, očuvanje, zagađenje i onečišćenje*. Najučestalije kolokacije moguće je prikazati i pomoću sljedećeg dijagrama:

Dijagram 2: hrWaC: vizualni prikaz kolokacija leksema okoliš

Budući da su u ovom uzorku prisutna samo tri značenja, od kojih je samo u jednom moguće prepoznati dubinsko poimanje okoliša („ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek

biološki dio”), te s obzirom na zanimljive konstrukcije i kolokacijske sastavnice iz prikazanog dijagrama, u nastavku analize ovog uzorka usredotočit ćemo se na kontekst pojavljivanja.

Kontekstnom analizom uzorka ustanovili smo da se leksem *okoliš* javlja u sveukupno 17 različitih konteksta, a od kojih je 3 moguće shvatiti kao potkontekste. Naime, u određenim kontekstima moguće je razabrati manje potkontekste kao dijelove od kojih su ovi sačinjeni. Pomoću jezičnog i statističkog alata *MAXQDA Analytics Pro*, svakom kontekstu dodijelili smo određeni kod u obliku imena (npr. zagađenje/onečišćenje okoliša) kako bismo kasnije mogli razmotriti njihov međusobni odnos, kao i frekvenciju pojavljivanja. Stoga ćemo analizirane kontekste prikazati kao sustave kodova koji zajednički čine kontekstni okvir našega pojma. Na tom tragu razlikujemo sljedeće kodove (kontekste):

1. zaštita okoliša (potkontekst: očuvanje okoliša i briga za okoliš):

(9) *Riječ je o razradi održivog rješenja smanjenja negativnog utjecaja prodora soli na poljoprivrednu proizvodnju primjenjivanjem suvremene tehnologije navodnjavanja uz puno poštivanje načela zaštite okoliša.*

(10) *U konačnici, dopuštajući da Vaši agenti rade od kuće doprinosite očuvanju okoliša jer smanjujete broj ljudi koji svakodnevno putuju na posao.*

(11) *Naravno, i racionalno planiranje briga je o okolišu; gradove ne treba nekontrolirano širiti i zauzimati poljoprivredne površine izgovarajući se na porast standarda i potrebe za većim prostorom; prostor se štedi kroz bolju organizaciju.*

2. politika (potkontekst: zakon):

(12) *Stazu je otvorila ministrica zaštite okoliša i prirode Mirela Holy.*

(13) *Silva je, međutim, branila napore vlade na suzbijanju nezakonite sječe stabala smanjivanjem kredita farmerima i drvosječama koji krše strogi zakon o okolišu.*

3. okoliš kao (prirodna ili umjetna) okolina:

(14) *Ekološki nije isto što i okolišni, kao što ni ekologija nije isto što i okoliš.*

(15) *Vještine i znanja koje spasilac mora imati: biti izuzetno dobar plivač, biti u izuzetnoj fizičkoj kondiciji, imati istančanu sposobnost uočavanja, poznavati okoliš u kojem spasioci*

djeluju osobito vodu, biti vješt u komunikaciji, biti spretni u rukovanju opremom za spašavanje i znati pružiti prvu pomoć.

4. zagađenje/onečišćenje okoliša:

(16) Ubrzana evolucija čovjeka ne postoji, postoji samo ubrzani ritam života, stres i učestalo korištenje tehnologija koje zagađuju okoliš i stvaraju uvjete za stalni rast broja oboljelih.

(17) Kako bi u cijelosti projekt zaživio, Europska Unija planira sufinancirati značajan dio prijevoznih troškova kako bi za vlasnike kontejnera transport željeznicom na ovaj način bio što jeftiniji, a onečišćenje čovjekovog okoliša što manje.

5. tehnika/tehnologija:

(18) Teorija i praksa procjene utjecaja na okoliš, njene metode i tehnike, razumijevanje važnosti i društvene vrijednosti sudjelovanja javnosti u tom su periodu značajno evoluirali; tradicionalni princip sudjelovanja javnosti putem javnih uvida i primjedbi, kako ga se još uvijek doživljava u Hrvatskoj, zamijenjen je kompleksnijim i učinkovitijim oblicima konzultiranja građana i njihovog sudjelovanja u odlučivanju.

(19) U Koreji je otvoren centar za razvoj i istraživanja tehnologija za zaštitu okoliša.

6. zdravlje:

(20) U bolestima, ovi procesi mogu poći krivim tijekom, bilo zbog infekcije, starenja ili toksina iz okoliša.

(21) Nadalje, kod projektiranja i proizvodnje potrebno je izbjeći supstance koje su opasne po zdravlje ljudi i okoliš.

7. opasnost za okoliš:

(22) Obje te metode zahtijevaju temeljito praćenje jer bi mogle uzrokovati ozbiljnu štetu za okoliš.

(23) U proizvodnji ne nastaju veća štetna ispuštanja ili ostale opasnosti za okoliš.

(24) Među problemima koji pogađaju svijet, Papa je istaknuo terorističke prijetnje, ponižavajuće uvjete siromaštva koje pogađa milijune ljudi, širenje oružja, pandemije i uništavanje okoliša koje budućnost planeta dovodi u opasnost.

8. obrazovanje za okoliš:

(25) *U aspektu složenijih statističkih izračunavanja pokazala se neujednačenost, stoje izraženo višim stupnjem slaganja s ponuđenim mogućnostima nastavnoga rada u obrazovanju za okoliš u starijih studenata te u studenata većeg sveučilišnog središta u odnosu na mlade studente i studente manjih sveučilišnih središta.*

(26) *Zatim će se distribuirati leci, brošure i plakati o temi otpada, reciklaže i zaštite okoliša, dok je dio radnji već obavljen.*

9. ekonomija:

(27) *Ako ste novom internetskom servisu za reciklažu mobitela Fonebanku prodali svoju staru Nokiju 5800 za 200 kuna, BlackBerry 8520 Curve za 328 kuna ili iPhone4 za 960 kuna, niste samo zaradili i pomogli očuvanju okoliša nego ste poduprli i novi izvozni biznis koji buja u Hrvatskoj.*

10. odgoj za okoliš:

(28) *Eko-škole su intelektualno vlasništvo Zaklade za odgoj i obrazovanje za okoliš (Foundation for Environmental Education – FEE), koju je 1981. godine utemeljilo Vijeće Europe imajući u vidu narastajuće globalne probleme okoliša, prvenstveno klimatske promjene, a isto tako predstojeće integracijske procese na razini Europske Zajednice.*

11. turizam:

(29) *Turizam je potencijalno najveći zagađivač prostora, a lijepa priroda i čist okoliš među glavnim su motivima dolaska gostiju.*

12. ekološka kriza:

(30) *Cifrić objašnjava to argumentom da se ekološka kriza shvaća i kao čovjekova kriza kao kriza mogućnosti i orijentacija u odnosu na dosadašnje vjerovanje u neograničen napredak i optimizam budućnosti u okvirima moderne paradigme. Okoliš više nije puki objekt na raspolaganju.*

13. pravo:

(31) *Riječ je npr. o pravu na razvoj, na mir, pravu na zdrav okoliš , i pravu na intergeneracijsku jednakost.*

14. rat:

(32) *Intenzivna kontaminacija okoliša perkloratima započela je s Drugim svjetskim ratom, a nastavljena je hladnoratovskom trkom u naoružanju i svemirskim istraživanjima.*

Međutim, treba naglasiti da su istaknuti konteksti gotovo uvijek međusobno isprepleteni i komplementarni pa ih ponekad nije moguće tako jednostavno razlučiti. To je nerijetko dovelo do toga da smo određenim pojavljivanjima leksema *okoliš* pridruživali više različitih kodova, čime smo ustanovili da se određena značenja ostvaruju u više konteksta. Primjerice, uzme li se u obzir rečenica „Eko-škole su intelektualno vlasništvo Zaklade za odgoj i obrazovanje za okoliš (Foundation for Environmental Education – FEE), koju je 1981. godine utemeljilo Vijeće Europe imajući u vidu narastajuće globalne probleme okoliša, prvenstveno klimatske promjene, a isto tako predstojeće integracijske procese na razini Europske Zajednice.” moglo bi se reći da se leksem *okoliš* javlja u šest različitih konteksta: „zaštita okoliša”, „briga za okoliš”, „opasnost za okoliš”, „politika”, „odgoj za okoliš” i „obrazovanje za okoliš”. „Očuvanje okoliša” pritom podrazumijeva usmjereno djelovanje i prevenciju antiekoloških djelatnosti, dok se „briga za okoliš” odnosi na različita djelovanja koja nastoje otkloniti postojeću entropiju. Kao što ćemo vidjeti, leksem *okoliš* najčešće se javlja u kontekstu „zaštite okoliša”, „politike” i „okoliš kao okolina”. Potonjim imenom označili smo sve one kontekste u kojima se *okoliš* javlja u značenju „uži okolni prostor”. Premda je „politika” jedan od najučestalijih konteksta, *okoliš* se javlja svega nekoliko puta u potkontekstu kakva „zakona”. Analizirane kontekste moguće je prikazati pomoću sljedeće tablice:

Sustav kodova	Frekvencija
Kontekst	344
zaštita okoliša	93
očuvanje okoliša	14
briga za okoliš	24
politika	67
zakon	4
okoliš kao okolina	26
zagađenje/onečišćenje okoliša	22
tehnika/tehnologija	19
zdravlje	19
opasnost za okoliš	19
obrazovanje za okoliš	17
ekonomija	11
odgoj za okoliš	3
turizam	3
ekološka kriza	1
pravo	1
rat	1

Tablica 1: hrWaC – tablica sustava kodova (konteksta)

Iz tablice se može vidjeti da se *okoliš* češće javlja u kontekstima koji su u tijesnoj vezi s plitkim poimanjem okoliša: „zaštita okoliša”, „očuvanje okoliša”, „briga za okoliš”, „okoliš kao okolina” „politika”, „zagađenje/onečišćenje okoliša”, „tehnika/tehnologija”, dok se rjeđe javlja u kontekstima koji se obično dovode u vezu s dubinskim poimanjem okoliša: „zdravlje”, „obrazovanje za okoliš” i „odgoj za okoliš”.

S obzirom na uočeno, u nastavku istraživanja provede ćemo analizu vlastito izrađenog korpusa. Budući da se *okoliš* i u našem korpusu javlja isključivo u tri značenja: „uži okolni prostor”, „okolina” i „prirodno okruženje kojemu su prilagođena živa bića, sve što okružuje koji živi organizam”, a u kojima je također moguće prepoznati plitko poimanje okoliša, u nastavku ćemo istaknuti samo kontekstne okvire leksema *okoliš*. Naime, oni će nam biti od velike pomoću u zaključnom dijelu analize u kojem ćemo pokušati konstruiranju preliminarni pojmovni okvir leksema *okoliš*.

6.3. Okoliš u Korpusu dnevnog tiska

Korpus dnevnog tiska (KDT) izrađen je u sklopu projekta digitalizacije dnevnog tiska u svrhu istraživanja bioetičkih tema pri Znanstvenom centru izvrsnosti za integrativnu bioetiku, te je posebno doraden i prilagođen za potrebe ove analize. Korpus se sadržajno sastoji od velikog broja ranije prikupljenih tekstnih odsječaka triju dnevnih tiskovina: *Jutarnji list*, *Slobodna Dalmacija* i *Novi list*, a vremenski pokriva srpanj 2015. godine – neposredni period nakon Papine ekološke enklitike „Laudato si”⁸⁹.

6.3.1. Jutarnji list (1. – 31. srpnja 2015.)

Kontekstnom analize ustanovili smo da se leksom *okoliš* javlja 106 puta u 23 srpanjska broja *Jutarnjeg lista* 2015. godine (od sveukupno 31) i to u 19 različita konteksta, a od kojih su 4 potkonteksti. Kao i ranije, ovdje ćemo ih prikazati kao sustav kodova koji čine zajednički kontekstni okvir leksema *okoliš*. Tako je u slučaju zadanog uzorka moguće govoriti o sljedećem sustavu kodova (kontekstima):

1. zaštita okoliša (potkorporusi: fond za zaštitu okoliša; briga za okoliš; očuvanje okoliša):

- (1) *Okolo zaštite okoliša još je jako puno posla.*
- (2) *Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost osigurao je 80% novca, a ostatak je osigurala ustanova Zeleni prsten Zagrebačke županije.*
- (3) *Rekao bih da su građani velikim dijelom jako energetske svjesni, ali su dosad u pravilu skupoća i nedostatak institucionalne potpore bili ključni otežavajući faktori u odgovornijem ponašanju prema okolišu.*
- (4) *Kardinal George Pell ogradio se u intervjuu Financial Timesu od prve enciklike pape Frane, Laudato si', o očuvanju okoliša kao Božjeg djela.*

2. politika (potkorporus: zakon):

- (5) *Ključno je da se moraju poštovati najviši europski standardi zaštite okoliša.*
- (6) *Komisija u izvještaju spominje i slučajeve kašnjenja u ugradnji EU zakona u nacionalno zakonodavstvo. Takvih je u slučaju Hrvatske 13 novih postupaka. Od toga tri iz područja*

⁸⁹ Više o tome vidi: Hrvoje Jurić, „Hvaljen budi, Bergoglio!”, <https://www.h-alter.org/vijesti/hvaljen-budi-bergoglio> (pristup: 29. 6. 2021.)

okoliša, po dva unutarnje tržište, mobilnost i transport, zdravlje i zaštita potrošača, energija i ostalo.

3. utjecaj na okoliš:

(7) Studija je ocjenjivala 5 rješenja, a kriteriji su bili pristupačnost, utjecaj na prirodu i okoliš, prirodnu i kulturnu baštinu, sigurnost u prometu i godišnji troškovi...

4. tehnika/tehnologija:

(8) Na pitanje je li kupio automobil da bi očuvao okoliš, samo se nasmijao.

(9) Nova generacija Gorenje ION generation upotrebljava izuzetnu tehnologiju AdaptTech Cooling koja pamti i bilježi koliko se često vrata hladnjaka otvaraju i zatvaraju te prema korisniku prilagođava ključna svojstva hlađenja.

5. ekonomija:

(10) Tamo gdje je to moguće bez štete za okoliš, može se eksploatirati, a na poljima gdje se utvrdi da to nije moguće, jednostavno nema eksploatacija.

6. studija o okolišu:

(11) Nakon što je utvrđeno kako je Pelješki most najbolji način povezivanje krajnjeg juga Hrvatske, zadobivanje sredstava iz EU fondova treba izraditi Studiju utjecaja na okoliš.

7. opasnost za okoliš:

(12) Sve se one u potpunosti mogu reciklirati te se pri njihovoj izradi nisu koristile kemikalije štetne za okoliš.

8. zagađenje/onečišćenje okoliša:

(13) Ulaganje je donijelo i profit kompanijama, a i ekološki, jer električna vuča zagađuje okoliš manje od kerozina.

(14) *Sve do 2012., upozorava, Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost uopće nije koristio izvanproračunska sredstva od oko milijardu kuna godišnje, koja se prikupe od različitih naknada za onečišćenje okoliša, za projekte poticanja energetske učinkovitosti i korištenje obnovljivih izvora energije.*

9. pravo:

(15) *Prema optužbi, Marinovićeva tvrtka je od 2007. do 2010. godine ispostavljala Fondu za zaštitu okoliša 29 privremenih situacija i naplatila svoje usluge iako su ti radovi već bili plaćeni po drugim ugovorima.*

10. novinarstvo:

(16) *Većina sveučilišta, nevladinih organizacija, kao i istraživačkih tvrtki i ustanova sada ima ljude koji pišu o njihovim istraživanjima kao PR/znanstveni pisci – objašnjava mi Mićo Tatalović (32), urednik vijesti s područja okoliša i znanosti o životu u uglednom popularno-znanstvenom tjedniku New Scientist.*

11. okoliš kao okolina (uži okolni prostor):

(17) *Mnoge krčke plaže nagrađene su Plavom zastavom koja simbolizira čistoću mora i lijepo uređeni okoliš.*

12. okoliš kao zemljište:

(18) *20.000 četvornih metara okoliš.*

13. odgoj za okoliš:

(19) *Kako se već od najmlađih nogu uči čuvati okoliš pokazala su jučer ministru okoliša Mihaelu Zmajloviću djeca iz Dječjeg vrtića Balončica.*

14. obrazovanje za okoliš:

(20) *Natječaj za upis na poslijediplomske sveučilišne studije (doktorske studije) Biologije, Fizike, Geologije, Kemije, Matematike, Interdisciplinarnog doktorskog studija iz oceanologije i Doktorskog studija geografije: prostor, regija, okoliš, pejzaž za stjecanje akademskog stupnja doktora znanosti u akademskoj godini 2015./2016.*

15. povijesni okoliš:

(21) *Suvremena građevina sjajno uklopljena u prirodni povijesni okoliš jedinstven je muzej u svijetu budući da je posvećen samo jednoj prapovijesnoj kulturi.*

Sustav kodova moguće je prikazati i pomoću tablice:

Sustav kodova	Frekvencija
<u>Kontekst</u>	177
zaštita okoliša	49
fond za zaštitu okoliša	15
briga za okoliš	11
očuvanje okoliša	1
politika	36
zakon	2
utjecaj na okoliš	19
tehnika/tehnologija	11
ekonomija	10
studija o okolišu	7
opasnost za okoliš	5
zagađenje/onečišćenje okoliša	2
pravo	2
novinarstvo	2
okoliš kao okolina	1
okoliš kao zemljište	1
odgoj za okoliš	1
obrazovanje za okoliš	1
povijesni okoliš	1

Tablica 2: KDT – *Jutarnji list*: tablica sustava kodova (konteksta)

Iz tablice se može vidjeti da se *okoliš* i u ovom slučaju javlja najčešće u kontekstima „zaštita okoliša” i „politika”. Međutim, ovaj put u „zaštiti okoliša” razlikujemo čak tri potkonteksta: „fond za zaštitu okoliša”, „briga za okoliš” i „očuvanje okoliša”, dok je u „politici” i dalje prisutan potkontekst „zakon”. Zanimljivo je primijetiti da se *okoliš* jedino u ovom uzorku javlja u kontekstima „povijesni okoliš” i „novinarstvo”. Pritom treba istaknuti da je duboko poimanje okoliša moguće prepoznati samo u kontekstima „odgoj za okoliš” i „obrazovanje za okoliš”. U drugim kontekstima prisutno je plitko poimanje okoliša.

6.3.2. Slobodna Dalmacija (1. – 31. srpnja 2015.)

U 24 srpanjska broja *Slobodne Dalmacije* iz 2015. godine (od sveukupno 31), kontekstnom analizom otkrili smo da se *okoliš* javlja 96 puta u 15 različita konteksta, od koji su 3 potkonteksti. U slučaju ovog uzorka moguće je razlikovati sljedeći sustav kodova (konteksta):

1. zaštita okoliša (potkonteksti: briga za okoliš; fond za zaštitu okoliša; očuvanje okoliša):

(1) *Ovo je važan iskorak i svim organizacijama civilnog društva koje se bave zaštitom okoliša u Hrvatskoj zbog potvrđivanja načela Arhuške konvencije koju mnoga tijela koja donose odluke zanemaruju.*

(2) *S druge strane, vika i cika na ugostitelje koji su plaže načičkali ležaljka, a takvi često jedini brinu o čistoći okoliša, jer niko im se neće doć banjat tamo di su po podu čike, papirušina ili nedaj bože narkomanske šprice.*

(3) *Iz Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost kažu da građani koji budu naknadno izvozili ili iznosili vozilo iz Hrvatske imaju pravo na povrat dijela uplaćene naknade na temelju zahtjeva koji dostavljaju Fondu.*

(4) *Područje Biševa je zaštićeno po EU ekološkim standardima Natura 2000 pa smo kao koncesionari dužni biti prvi primjer kako očuvati okoliš i zaštititi ovu rajsku prirodu – govori Brigita Fiamengo.*

2. politika:

(5) *Otvaranje centra očekuje se koncem 2017., istaknuo je u priopćenju ministar zaštite okoliša i prirode Zmajlović.*

3. okoliš kao okolina (uži okolni prostor):

(6) *Koncesija je besmislena, neopravdana i nepravедna i nikome tko je orijentiran na bolnicu nije u interesu – konstatirao je inicijator projekta uređenja bolničkog okoliša.*

4. utjecaj na okoliš:

(7) *Most nam treba za svakodnevni život, ah smatram da još nije dovoljno ispitan njegov utjecaj na okoliš – ističe Kitonić.*

5. tehnika/tehnologija:

(8) *Potom bi postupno iranska ekonomija mogla rasti, s poboljšanjem životnog standarda, povećanjem državnih subvencija, ali i ulaganjem u nove tehnologije i prijeko potrebnu zaštitu okoliša.*

(9) *Studije o utjecaju na okoliš Eksploatacija tehničko-građevnog kamena (kao primarne sirovine) i tehničko-građevnog kamena (kao sekundarne sirovine) na eksploatacijskom polju „Škrape” i budućem eksploatacijskom polju „Gianesini cava I” na području općine Nerežišća.*

6. ekonomija:

(10) *Razumljivo je stoga što su rezultati pokazali i da nikome od skupljača razlozi zbog kojih satima traže plastične boce nisu ekološki, nego isključivo financijski – ljude malo zanima briga o okolišu, primarno im je preživjeti, zaključak je autora rada.*

7. studija o okolišu:

(11) *S dva velika projekta aplicirali smo na EU fondove: to je izgradnja ribarske luke u uvali Peleš i za nas kao turističku destinaciju možda najhitniji projekt, kanalizacijski sustav čitavog priobalnog dijela općine za koji su Hrvatske vode izradile studiju utjecaja na okoliš, potpisan je i ugovor za izradu projektne dokumentacije.*

8. pravo:

(12) *Sudac Čović donio je istoga dana presudu i u drugom postupku, te je poništio rješenje o objedinjenim uvjetima zaštite okoliša (IPPC dozvola) izdanog Cemexu.*

9. opasnost za okoliš:

(13) *Nove generacije dizajnera često imaju neskrivenu želju kontribuirati poboljšanju uvjeta novim prijedlozima i rješenjima kojima bi minimalizirali štetne utjecaje na okoliš, poboljšali uporabu obnovljivih izvora energije i promovirali socijalnu inkluziju.*

10. zagađenje/onečišćenje okoliša:

(14) *Manjak bilo kakvog uvoza tehnologije uzrokovao je upotrebu amortiziranih strojeva, značajno zagađivanje zraka i okoliša, ali i velik uspon domaće znanosti.*

(15) *Djelatnosti koje će se obavljati na parceli neće izazvati onečišćenje okoliša.*

11. obrazovanje za okoliš:

(16) *Ekološka osviještenost društva nezaobilazan je globalni imperativ koji zadnjih godina opetovano dobiva na značaju podsjećajući nas koliko su zapravo važni društveno odgovorno ponašanje i briga o zaštiti okoliša kako bismo ublažili negativne posljedice onečišćenja planeta koje sve više uzimaju svoj danak.*

12. odgoj za okoliš:

(17) *Da bi zaslužili to ekološko priznanje mališani primoštenskog vrtića morali su zadovoljiti stroge ekostandarde, a njihov slogan za zaštitu okoliša glasi: „Priroda je simfonija ljubavi”.*

Kao i u prijašnja dva slučaja, *okoliš* se najčešće javlja u kontekstima „zaštite okoliša” i politike”. U kontekstu „zaštite okoliša” moguće je ponovno razlikovati tri konteksta: „briga za okoliš”, „fond za zaštitu okoliša” i „očuvanje okoliša”, dok u kontekstu „politike” nije bilo moguće razabrati potkontekst „zakon”. Također, jedino smo u kontekstima „obrazovanje za okoliš” i „odgoj za okoliš” prepoznali duboko poimanje okoliša, ostali konteksti odražavali su plitko poimanje okoliša. Tablica sustava kodova izgleda ovako:

Sustav kodova	Frekvencija
Kontekst	164
zaštita okoliša	52
briga za okoliš	14
fond za zaštitu okoliša	10
očuvanje okoliša	2
politika	27
okoliš kao okolina	20
utjecaj na okoliš	11
tehnika/tehnologija	6
ekonomija	5
studija o okolišu	4
pravo	3
opasnost za okoliš	3
zagađenje/onečišćenje okoliša	3
obrazovanje za okoliš	3
odgoj za okoliš	1

Tablica 3: KDT – Slobodna Dalmacija: tablica sustava kodova (konteksta)

6.3.3. Novi list (1. – 31. srpnja 2015.)

Kontekstnom analizom otkrili smo da se *okoliš* javlja minimalno 2 puta u svakom srpanjskom broju *Novog Lista* iz 2015. godine, odnosno da se sveukupno javlja 154 puta u 17 različita konteksta, od kojih su 4 potkonteksti. Slično kao i ranije, ovdje ćemo ih prikazati kao sustav kodova koji zajednički čine kontekstni okvir našega leksema. Tako razlikujemo sljedeće kodove (kontekste):

1. zaštita okoliša (potkonteksti: briga za okoliš; očuvanje okoliša; fond za zaštitu okoliša):

(1) *K tome pridonose zaštiti okoliša smanjenjem emisije štetnih plinova.*

(2) *Zajedno čuvamo okoliš.*

(3) *Nakon što su još 2010. godine članovi Upravnog odbora Udruge pčelara otoka Krka „Kadulja” u sklopu projekta „Otočno pčelarstvo” odlučili intenzivnije i sustavnije poraditi na jačanju svijesti o važnosti pčelarstva u očuvanju okoliša i zdravlja ljudi, ali i postizanju više razine afirmacije pčelarstva, uz brojne na otoku Krku u međuvremenu pokrenute aktivnosti bodulski su se pčelari posvetili i organiziranom povećavanju stručne osposobljenosti svoga članstva.*

(4) *Dio tih aktivnosti bit će popraćen i financiranjem putem sredstava Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, koji su opet podložni dosta dugoj i složenoj proceduri, zaključuju u „Čistoći”.*

2. politika (potkontekst: zakon):

(5) *Nije u redu manipulirati Upravnim odjelom za prostorno uređenje, graditeljstvo i zaštitu okoliša i koristiti ga u političke svrhe.*

(6) *Ministarstvo zaštite okoliša i prirode objavilo je u nedjelju da je započela javna rasprava o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prirode kako bi se mogao unaprijediti sustav zaštite prirode pa i kroz strože kažnjavanje nelegalnih berača smilja i drugih divljih vrsta.*

3. okoliš kao okolina (uži okolni prostor):

(7) *Ljubav prema cvijeću i uređivanju okoliša prenijela sam i na supruga koji me u svim radovima prati u stopu, pa tako svaki slobodan trenutak provedemo zajedno u vrtu.*

(8) *Romanovski ovce uživat će nezagađenom okolišu.*

4. tehnika/tehnologija:

(9) *Sve ćemo detaljno ispitati u ova dva mjeseca, nakon čega će uslijediti tehnički pregled, grčki Helector predat će centar Fondu za zaštitu okoliša, a Fond našem Ekoplusu.*

(10) *Uz to, a u okviru strategije brige za okoliš, marka je vodila računa da za potrebe transporta ponudi vozila s učinkovitim motorima u pogledu potrošnje i emisije CO2.*

5. utjecaj na okoliš:

(11) *Potrebno je pokrenuti i Stratešku procjenu utjecaja na okoliš.*

(12) *Naša je obaveza, kao i svih drugih članica EU-a, donijeti Nacionalni program gospodarenja radioaktivnim otpadom, za koji je prvo potrebno provesti stratešku procjenu utjecaja na okoliš.*

6. ekonomija:

(13) *Neprestano unapređujemo kvalitetu svojih usluga i proizvoda kako bismo zadovoljili očekivanja svojih kupaca i poslovnih partnera uz odgovornost prema okolišu i svojim zaposlenicima, kazao je za jučerašnje svečanosti vlasnik Rijeka transa Igor Pranjić.*

7. opasnost za okoliš:

(14) *Kad je kritizirao negativne aspekte modernog kapitalizma, papa Franjo se čak morao braniti od optužbi da je marksist. Itekako je glasno odjeknula njegova enciklika „Laudato si” u traganju za socijalnom pravdom sadrži radikalnu kritiku konzumerizma, podivljalog kapitalizma i uništenja okoliša.*

8. obrazovanje za okoliš:

(15) *Navodeći da Papa upućuje hitan poziv za zaštitu našeg zajedničkog doma te predlaže ekologiju cjelovitosti koja jasno prepoznaje ljudske i društvene dimenzije neraskidivo povezane s pitanjem okoliša, rekao je da u tom smislu predlaže i poziva na sudjelovanje i zauzimanje svih razina društvenoga, gospodarskoga i političkog života koje bi izgradile jasan način donošenja odluka.*

(16) *Toga dana velika važnost pridaje se zaštiti prirode i okoliša u odgojno-obrazovnom i informativnom smislu, pa su djelatnici Čistoće i Grada Rijeke održali informativno-edukativnu radionicu za djecu, polaznike ljetnog kampa Plivačkog kluba Kantrida, o važnosti odvojenog prikupljanja i pravilnog zbrinjavanja otpada.*

9. studija o okolišu:

(17) *Ovih dana otokom Cresom »krstare« grupe od 3-4 mladića i djevojaka, razgovaraju s mještanima i fotografiraju ili skiciraju okoliš. Radi se o studentima Agronomskog fakulteta koji sa svojim mentorima sudjeluju u izradi Krajobrazne studije otoka Cresa, još jedne aktivnosti u sklopu Pilot projekta lokalnog razvoja (PPLR).*

(18) *Prije konačne prijave projekta još treba izraditi Studiju utjecaja na okoliš, izmijeniti lokacijske i građevinske dozvole, te pripremiti projektну dokumentaciju.*

10. umjetnost:

(19) *Od gipsanih ploča, stiropora i kartona izgradio je umjetni ambijent analogan dioramama iz prirodoslovnih muzeja, tj. prikazima okoliša, prirodnih staništa u kojima su smještene preparirane životinjske vrste.*

(20) *Film se bavi aktualnim temama kao što su ekonomska kriza, zaštita okoliša, moćne korporacije, itd.*

11. odgoj za okoliš:

(21) *Tu lavandu su zasijala djeca sa svojim nastavnicima da bude ljepši okoliš oko škole i obližnjeg vrtića.*

12. zdravlje:

(22) *To je velika prepreka javnom zdravlju, a zapravo ju utvrđuje kulturni, ekonomski i financijski okoliš koji čini znatno lakšim nezdrave nego zdrave izbore.*

13. pravo:

(23) *Naime, protiv Mahovića je donesena presuda kaznenim nalogom kojim je osuđen na novčanu kaznu od 200 dnevnih iznosa od po 340 kuna, ukupno 68 tisuća kuna, zbog počinjenja jednog kaznenog djela protiv okoliša i to uništavanja zaštićenih prirodnih vrijednosti.*

Kao što smo mogli i pretpostaviti, *okoliš* se i u ovom slučaju javlja najčešće u kontekstima „zaštita okoliša” i „politika”. Ponovno je u potonja dva konteksta moguće razlikovati potkontekste: „briga za okoliš”, „očuvanje okoliša” i „fond za okoliš”, odnosno „zakon”. Duboko poimanje okoliša prisutno je u kontekstima „obrazovanje za okoliš”, „zdravlje” i „odgoj za okoliš”, dok ostali konteksti odražavaju plitko poimanje okoliša. Za razliku od ostalih tiskovina, jedino se u uzorku *Novog lista* okoliš javlja u kontekstu „umjetnosti”. Također, dubinsko poimanje okoliša ponovno je moguće prepoznati isključivo u kontekstima „obrazovanje za okoliš”, „zdravlje” i „odgoj za okoliš”, dok ostali konteksti odražavaju plitko poimanje okoliša. Sustav kodova moguće je prikazati pomoću sljedeće tablice:

Sustav kodova	Frekvencija
Kontekst	275
zaštita okoliša	86
briga za okoliš	11
očuvanje okoliša	6
fond za zaštitu okoliša	36
politika	51
zakon	2
okoliš kao okolina	32
tehnika/tehnologija	14
utjecaj na okoliš	9
ekonomija	6
opasnost za okoliš	5
obrazovanje za okoliš	5
studija o okolišu	4
umjetnost	4
odgoj za okoliš	2
zdravlje	1
pravo	1

Tablica 4: KDT – Novi list: tablica sustava kodova (konteksta)

Budući da se *okoliš* u svakom analiziranom uzorku najčešće javlja u kontekstima „zaštita okoliša” i „politika”, te s obzirom na činjenicu da je dubinsko poimanje okoliša bilo moguće prepoznati jedino u niskofrekventnim kontekstima „obrazovanje za okoliš”, „odgoj za okoliš” i „zdravlje za okoliš”, prije sinteze rezultata i zaključnog dijela analize, predlažemo konceptualnu pripremu za nastavni sat „Arne Næss i dubinska ekologija”, koja ima za cilj učenike upoznati s dubokim i plitkim poimanjem okoliša te na taj potaknuti ekološku osviještenost.

7. Priprema za nastavni sat: Arne Næss i dubinska ekologija

Nastavna cjelina/tema: Okoliš i priroda – čovjekov resurs ili zajednički dom⁹⁰

Nastavna jedinica: Arne Næss i dubinska ekologija

Obrazovna ishodišta: Aristotelova etika, Spinozina etika

7.1. Ciljevi nastavne jedinice

Analizirati i objasniti:

- a) ključne pojmove Næss dubinske ekologije: samoostvarenje, unutarnja vrijednost i dubinsko propitivanje;
- b) bitne dijelove Næss dubinske ekologije: proces identifikacije s drugim neljudskim bićima i uvažavanja interesa čitave ekosfere.

7.2. Ishodi učenja

Učenici će moći:

- **Ishod 1.** Definirati pojmove dubinska ekologija, samoostvarenje, unutarnja vrijednost i dubinsko propitivanje;
- **Ishod 2.** Objasniti razlike između dubinske i plitke ekologije;
- **Ishod 3.** Objasniti razlike između dubinskog i plitkog poimanja okoliša;
- **Ishod 4.** Objasniti proces identifikacije s drugim neljudskim bićima;
- **Ishod 5.** Objasniti koncept uvažavanja interesa čitave ekosfere.

7.3. Korelacija

Filozofija, Sociologija, Politika i gospodarstvo, Biologija

⁹⁰ Na 18. stranici *Kurikuluma nastavnog predmeta Etike za drugi razred gimnazije*, „Ljudska prava i pokreti za zaštitu ljudskih prava” navodi se kao obavezna tema, dok se u popisu izbornih mogu naći „Ekologistički pokreti”. Nadalje, na 26. stranici, „Čovjek i priroda” navodi se kao obavezna tema za četvrti razred gimnazije, dok su u popis izbornih tema uvrštene „Okoliš – zajednički dom ili čovjekovo skladište” i „Ekološki problemi suvremenoga svijeta”. Upravo bi se u okviru tih tema mogla obraditi nastavna jedinica „Arne Næss i dubinska ekologija”. Više o tome vidi: https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/ETK_kurikulum.pdf (pristup: 29. 6. 2021.). Priprema koju ovdje predlažemo oslanja se na udžbenik *Etika 4 Koracima budućnosti* Igora Lukića.

7.4. Literatura

a) za učenike:

1. Arne Næss, „The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 7–12. Također: <https://openairphilosophy.org/the-shallow-and-the-deep-long-range-ecology-movement-a-summary/> (pristup: 29. 6. 2021.).
2. Igor Lukić, „Okoliš i priroda – čovjekov resurs ili zajednički dom”, u: Igor Lukić, *Etika 4 Koracima budućnosti*, Školska knjiga, Zagreb, str. 30–40.
3. Uručak: „Dubinska ekologija” u: Ivan Cifrić, *Leksikon socijalne ekologije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 72–73.

b) za nastavnike:

1. Arne Næss, „The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 7–12.
2. Arne Næss, „The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 33–55.
3. Arne Næss, „Self-Realization in Mixed Communities of Human Beings, Bears, Sheep, and Wolves”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), *The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 291–300.
4. Igor Lukić, „Okoliš i priroda – čovjekov resurs ili zajednički dom”, u: Igor Lukić, *Etika 4 Koracima budućnosti*, Školska knjiga, Zagreb, str. 30–40.
5. Uručak: „Dubinska ekologija” u: Ivan Cifrić, *Leksikon socijalne ekologije*, Školska knjiga, Zagreb, str. 72–73.

7.5. Didaktičko-metodički podaci o nastavnoj jedinici

ETAPE NASTAVNE JEDINICE:	<ol style="list-style-type: none"> 1. UVODNI DIO – 10 min <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Predstavljajanje – 1 min 1.2. Najava teme – 5 min 1.3. Motivacija – 4 min 2. SREDIŠNJI DIO – 25 min <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Obrada novih nastavnih sadržaja – 15 min 2.2. Rad na tekstu – 10 min 3. ZAVRŠNI DIO – 10 min <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Utvrđivanje znanja (ponavljanje) – 10 min
OBLICI RADA:	frontalni rad, individualni rad, rad u paru, rad na tekstu
METODE POUČAVANJA I NAČINI NA KOJI UČENICI UČE:	Metode učenja: razgovor, čitanje i rad na filozofskim tekstom, istraživanje Metode poučavanja: razgovor, usmeno izlaganje
MEDIJI (NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA):	Nastavna sredstva: udžbenik, uručak Nastavna pomagala: ploča
POPIS PRILOGA:	Uručak: „Dubinska ekologija” u: Ivan Cifrić, <i>Leksikon socijalne ekologije</i> , Školska knjiga, Zagreb, str. 72–73; Odabrani dijelovi: Arne Næss, „The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), <i>The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom</i> , sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 7–12.

7.6. Pregled i struktura sadržaja

Činjenično znanje: Pažnju najprije valja posvetiti definiranju pojmova „dubinska ekologija”, „samoostvarenje”, „unutarnja vrijednost” i „dubinsko propitivanje”, a potom i objašnjavanju procesa „identifikacije s drugim neljudskim bićima” i koncepta „uvažavanja interesa čitave ekosfere”. Osim predloženog udžbenika, nastavnicima će od velike pomoći biti Næssovi tekstovi, koji su široj javnosti dostupni i na internetskoj stranici *OpenAirPhilosophy*. U preciznom i jasnom definiranju dubinske ekologije moći će si pomoći i istoimenom natuknicom iz *Leksikona socijalne ekologije* Ivana Cifrića. Pomoću istih izvora, pozornost bi se mogla skrenuti i na razlike između dubinske i plitke ekologije, ne bi li se tako na posljetku došlo do razlika u dubinskom i plitkom poimanju okoliša.

Konceptualno znanje: Podsjećanjem i referiranjem na prethodno stečena znanja o okolišu, učenike se potiče da kritički promisle o dubinskom i plitkom poimanju okoliša.

Proceduralno znanje: Analizom i interpretacijom zadanog teksta (uručak), učenici postupno dolaze do temeljnih pretpostavki i misli dubinske ekologije.

Metakognitivno znanje: Nakon definiranja ključnih pojmova, objašnjavanja temeljnih pretpostavki i misli dubinske ekologije, učenike se poziva da artikuliraju vlastiti stav spram dubinske ekologije te dubinskog i plitkog poimanja okoliša. Cilj je osvijestiti razlike u poimanju istog predmeta.

7.7. Razrada nastavnog sata (scenarij)

STRUKTURA NASTAVNOG SATA (min.)	OPIS NASTAVNIH AKTIVNOSTI	ISHODI	OBLICI RADA	METODE UČENJA I POUČAVANJA	NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA
10 min	1. UVODNI DIO				
1 min	1.1. Predstavljanje <ul style="list-style-type: none"> Pozdravljanje učenika; Predstavljanje nastavnika. 	Učenici slušaju	Frontalni rad	Metoda usmenog izlaganja	
5 min	1.2. Najava teme <ul style="list-style-type: none"> Upoznavanje učenika s biografskim crticama iz Næssova života; Smještanje Næss u povijest filozofije; Stavljanje naglaska na Næssova djela; Skretanje pozornosti na dubinsku i plitku ekologiju. 	Učenici slušaju	Frontalni rad	Metoda usmenog izlaganja	Ploča
4 min	1.3. Motivacija <ul style="list-style-type: none"> Postavljanje pitanja: „Što je okoliš? Kako vi poimate okoliš?“; Stavljanje naglaska na ekološku krizu i goruća ekološka pitanja; Dijeljenje uručka. 	Učenici slušaju i odgovaraju na postavljena pitanja (mogući odgovori: okolina, uži okolni prostor, krajolik).	Frontalni rad	Metoda usmenog izlaganja; Metoda razgovora	Ploča, uručak, udžbenik
25 min	2. SREDIŠNJI DIO				
15 min	2.1. Obrada novih nastavnih sadržaja <ul style="list-style-type: none"> Postavljanje pitanja: „Što je uopće ekologija?“; Postavljanje pitanja: „Čime se ona bavi?“; Definiranje ključnih pojmova dubinske ekologije: samoostvarenje, unutarnja vrijednost i dubinsko propitivanje; Objašnjavanje bitnih dijelova Næss dubinske ekologije: proces identifikacije s drugim neljudskim bićima i uvažavanja interesa čitave ekosfere; 	Učenici slušaju i odgovaraju na postavljena pitanja (mogući odgovori: prirodna znanost koja proučava odnose među živim organizmima;	Frontalni rad	Metoda usmenog izlaganja; Metoda razgovora	Ploča, uručak, udžbenik

<p>10 min</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Skretanje pozornosti na plitko bavljenje ekološkim pitanjima (zaštita okoliša, racionalno gospodarenje resursima i borba protiv antiekološkog djelatnosti); • Tumačenje razlika između dubinske i plitke ekologije; • Povezivanje s iskustvom učenika. <p>2.2. Rad na tekstu (uručak)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Čitanje i tumačenje teksta s uručka: Ivan Cifrić, „Dubinska ekologija” u: Ivan Cifrić, Leksikon socijalne ekologije, Školska knjiga, Zagreb, str. 72–73; • Čitanje i tumačenje teksta [odabranih dijelova] s uručka: Arne Næss, „The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”, u: Arne Næss, Alan Drengson, Harold Glasser, Bill Devall, George Sessions (ur.), <i>The Selected Works of Arne Næss: Deep Ecology of Wisdom</i>, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 7–12. • Postavljanje pitanja: „Što biste rekli, na koji način dubinska ekologija poima okoliš?”; • Postavljanje pitanja: „S druge strane, kako plitka ekologija vidi okoliš?” • Postavljanje pitanja: „Postoje li među njima neke sličnosti?”; • Poticanje rasprave o dubinskom i plitkom poimanju okoliša. 	<p>Bavi se zaštitom okoliša, racionalnim gospodarenjem prirodnim resursima).</p> <p>Učenici slušaju, čitaju tekst i odgovaraju na pitanja (mogući odgovori: dubinska ekologija poima okoliš kao čitavu ekosferu, a čiji je čovjek bitan dio; plitka ekologija poima okoliš kao uži okolni prostor čovjeka).</p>	<p>Frontalni rad, individualni rad, rad u paru</p>	<p>Metoda usmenog izlaganja; Metoda razgovora</p>	<p>Uručak, ploča</p>
<p>10 min</p>	<p>3. ZAVRŠNI DIO</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ponavljanje; • Otklanjanje nedoumica. 		<p>Frontalni rad</p>	<p>Metoda usmenog izlaganja; Metoda razgovora</p>	<p>Uručak, ploča</p>
<p>10 min</p>					

7.8. Konceptualni plan ploče

Arne Næss
(1912. – 2009.)

Dubinsko vs. plitko poimanje okoliša

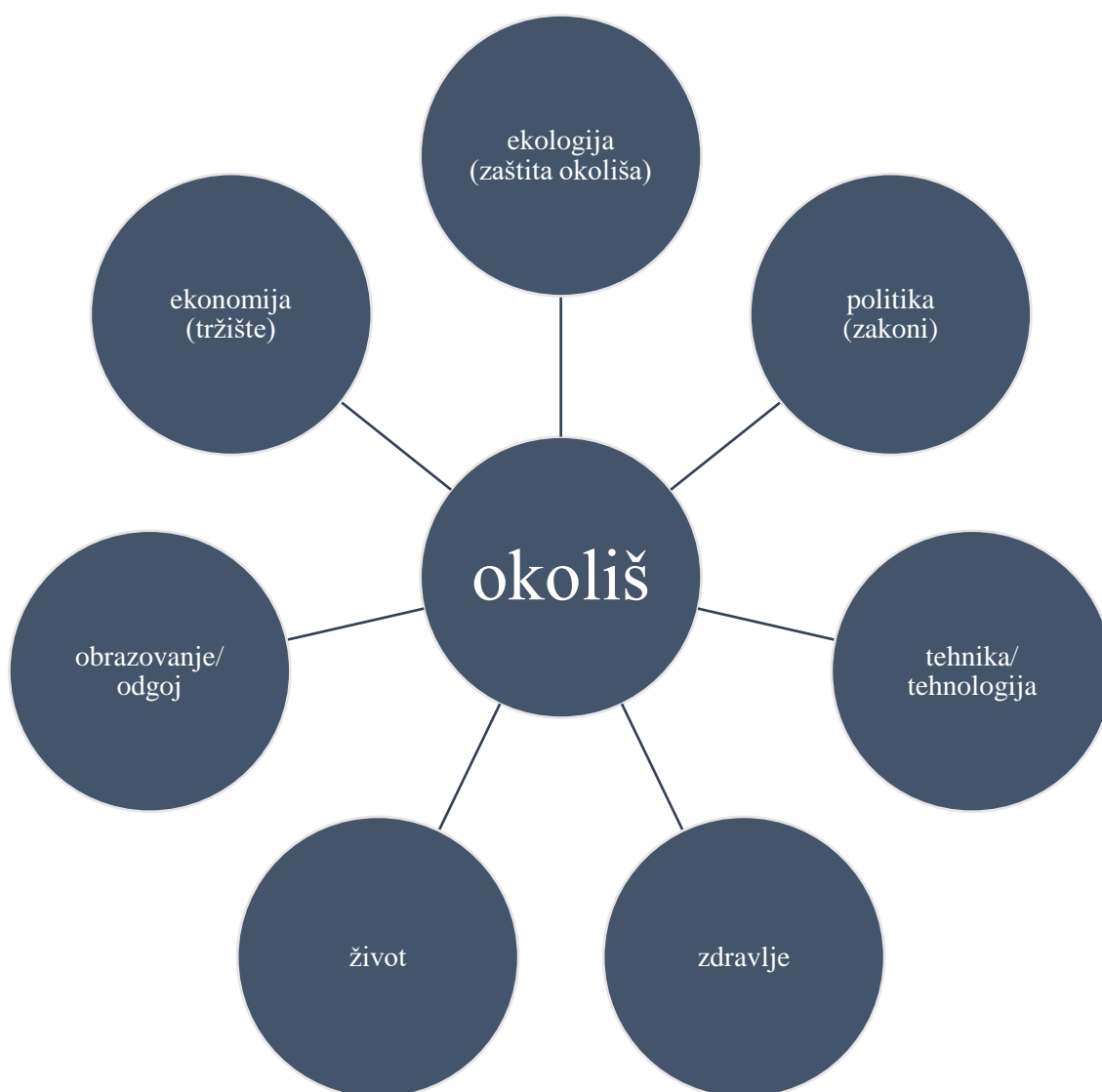
- Proces identifikacije s drugim neljudskim bićima
- Koncept uvažavanja interesa čitave ekosfere

8. Zaključak

Na temelju provedenog istraživanja možemo zaključiti da je *okoliš* izrazito poliseman leksem sa široko razgranatom značenjskom strukturom koja se mijenjala kroz vrijeme. Referirajući se na naš najstariji izvor, *Akademijin rječnik*, nastojali smo pokazati da je značenjska struktura leksema *okoliš*, prije više od sto godina, bila sastavljena od (minimalno) dvadeset i devet različitih značenja. S druge strane, konzultirajući tri recentna rječnika hrvatskoga jezika, ustanovili smo da *okoliš* danas broji tek tri značenja. Preliminarnu semantičku analizu proširili smo korpusnom analizom leksema *okoliš*. U prvom korpusu, *Hrvatskom jezičnom korpusu – knjižnom potkorpusu*, potvrdili smo veći broj ranije utvrđenih značenja i neka nova s kojima se još nismo susreli. Međutim, u ostala dva korpusa, *Hrvatskom mrežnom korpusu* i *Korpusu dnevnog tiska*, leksem *okoliš* ponovno se javlja isključivo u tri značenja. Njegova bogata značenjska struktura, naznačena u *Akademijinom rječniku*, i ova sadašnja, koja je opisana u recentnim rječnicima i potvrđena u korpusima, sugeriraju da je *okoliš* izuzetno dijakronijski dinamičan. No, uzmu li se u obzir i drugi izvori, poput općih enciklopedija i specijaliziranih leksikona, ubrzo postaje jasno da *okoliš* ima i povećani broj kontekstno ovisnih značenja, a koja su nerijetko uvjetovana različitim perspektivama i znanstveno-kategorijskim aparatima. Stoga smo se u ovom radu usredotočili na filozofsku perspektivu, točnije na ekofilozofiju Arnea Næss. Polazeći od njegovih temeljnih misli, kao i osnovnih pretpostavki kognitivne lingvistike, pokušali smo skrenuti pozornost na duboko i plitko poimanje okoliša – dihotomiju spram koje smo nastojali odrediti ostale rezultate analize. Treba istaknuti da se dihotomija plitko/duboko poimanje okoliša pokazala i više nego korisna za ovakvu vrstu istraživanja. Imajući na umu kognitivnolingvističku pretpostavku o jezičnom kreiranju čovjekove zbilje, plitko poimanje okoliša shvatili smo kao kognitivno i jezično konstruiranje i reduciranje ekosfere na uži životni prostor (*okoliš*), a duboko, nasuprot tome, kao kognitivno i jezično konstruiranje i proširivanje užeg životnog prostora na čitavu ekosferu. Na tom smo tragu plitko poimanje okoliša prepoznali u značenjima: „uži okolni prostor” „okolina”, „okrug”, „mjesto”, „podneblje”, „prirodna ili umjetna sredina”, „ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja”, „krajobraz”, „krajolik”, „pejzaž” i „predio”. S druge strane, duboko poimanje okoliša prepoznali smo u značenjima: „zemlja”, „okoliš zemlje, zemaljski okoliš; tj. zemlja, kada se misli u svojoj okruglini”, „ukupnost materijalnoga i živoga svijeta kojega je čovjek biološki dio” i „prirodno okruženje kojemu su prilagođena živa bića, sve što okružuje koji živi organizam”. Budući da smo u većini značenja, kao i u većini kontekstnih pojavljivanja leksema *okoliš* prepoznali plitko poimanje okoliša, a ne duboko, u

radu smo predložili i konceptualnu pripremu nastavnog sata „Arne Næss i dubinska ekologija” pomoću koje se učenike može upoznati s različitim poimanjem okoliša.

Za kraj, s obzirom na uvide do kojih smo došli analizirajući značenja i okoline pojavljivanja leksema *okoliša* u različitim rječnicima, enciklopedijama i korpusima, ovdje predlažemo njegov preliminarni pojmovni okvir koji može poslužiti za buduća istraživanja. Okvir je moguće prikazati pomoću sljedećeg dijagrama:

Dijagram 3: Vizualni prikaz pojmovnog okvira leksema *okoliš*

Okvir koji ovdje predlažemo sastoji se od značenjskih, konceptualnih i kontekstualnih veza leksema *okoliša* s njemu bliskim pojmovima. Svaki pojam predstavlja bitnu komponentu

u gradbi značenja, razumijevanju i poimanju *okoliša*. Međutim, naš dijagram predstavlja tek preliminarni pojmovni okvir koji valja razraditi u budućim istraživanjima. Svjesni metodoloških ograničenja vlastite analize, za buduća istraživanja predlažemo sljedeće: (I) U metodološkom smislu, svakako bi valjalo uzeti u obzir veće jezične uzorke i konzultirati druge dijakronijski zanimljive izvore; (II) U lingvističkom smislu, ne bi bilo loše proširiti analizu i na druge jezike, za početak njemački i engleski, kako bi se utvrdile značajske razlike među različitim jezičnim skupinama; (III) U (eko)filozofskom smislu, istraživanje bi se moglo proširiti dubljom analizom Næssovih djela, kao i uključivanjem i interpretacijom drugih ekoloških etika, poput etike odgovornosti Hansa Jonasa; (IV) U empirijsko semantičkom smislu, analizu bi svakako trebalo proširiti Næssovim jezičnim upitnicima te na način u istraživanje uvesti i svakodnevna znanja o okolišu.

Zaključno, ovom analizom pokušali smo pokazati da je pojam okoliša moguće istraživati iz više perspektiva. Budući da pojmovni okvir koji ovdje predlažemo *okoliš* veže s ekologijom (zaštita okoliša), politikom (zakoni), ekonomijom (tržište), tehnikom/tehnologijom, odgojem/obrazovanjem, zdravljem i životom uopće – pojmovima koji su od ključne važnosti za gradbu značenja, razumijevanje i poimanje okoliša – smatramo da je u budućim istraživanjima potrebno razviti jedan širi i sveobuhvatniji pristup: „dubinski ekolingvistički pristup”. Upravo takav pristup, polazeći od rezultata ove analize, nastojat ćemo razviti u našim budućim istraživanjima.

9. Zahvale

Prvenstveno zahvaljujem svojim mentorima, profesorici Idi Raffaelli i profesoru Hrvoju Juriću, na korisnim savjetima i podršci u pisanju rada. Zahvaljujem se i Znanstvenom centru izvrsnosti za integrativnu bioetiku za dopuštenje korištenja *Korpusa dnevnog tiska*, a posebno kolegi Denisu Kosu koji mi je pomogao s tehničkom pripremom istraživanja. Veliku zahvalnost također dugujem svojoj obitelji i djevojci Matiji Vigato, koji su mi bili ogromna podrška tijekom čitavog studija. Naposljetku, zahvaljujem se i Arneu Næssu, svom filozofskom uzoru, na misaonoj ostavštini bez koje pisanje ovog rada ne bi bilo moguće.

10. Popis literature

- Anić, Vladimir, „okoliš”, u: Anić, Vladimir (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Priručno izdanje, Novi Liber, Zagreb, 2007., str. 318.
- „Biography of Arne Naess” <https://openairphilosophy.org/arne-naess/> (pristup: 29. 6. 2021.)
- Bubalo, Ivan, *Kantova etika i odgovornost za svijet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.
- Chapman, Siobhan, „Arne Naess and Empirical Semantics”, *Inquiry*, 54 (2011) 1, str. 18–30.
- Chapman, Siobhan, „The Experimental and the Empirical: Arne Naess' Statistical Approach to Philosophy”, *British Journal for the History of Philosophy*, 26 (2018) 5, str. 961–981.
- Cifrić, Ivan, *Bioetika i ekologija: bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Matica hrvatska Zapresić, Zapresić, 2000.
- Cifrić, Ivan, „okoliš”, u: Cifrić, Ivan (ur.), *Leksikon socijalne ekologije: kritičko promišljanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2012., str. 273–274.
- Emerson, Ralph Waldo, *O prirodi*, preveo Vojo Šindolić, Litteris, Zagreb, 2013.
- Galović, Milan, *Kraj ekologije?*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2013.
- Glasser, Harold, „Ecology, Deep.”, u: Smelser, Neil Joseph; Baltes, Paul B.; Wright, James David (ur.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 6 (2001), str. 4041 – 4045.
- Glasser, Harold, „Naess's Deep Ecology: Implications for the Human Prospect and Challenges for the Future”, *Inquiry*, 54 (2011) 1, str. 52–77.
- Halder, Alois, „okoliš”, u: *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002., str. 253–254.
- Höslle, Vittorio, *Filozofija ekološke krize*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
- Jojić, Ljiljana, „okoliš”, u: Jojić, Ljiljana (ur.), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2015., str. 946.
- Jonas, Hans, *Princip odgovornost*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.
- Jurić, Hrvoje, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Pergamena, Zagreb, 2010.
- Jurić, Hrvoje, „Hvaljen budi, Bergoglio!” <https://www.h-alter.org/vijesti/hvaljen-budi-bergoglio> (pristup: 29. 6. 2021.)
- Kutleša, Stipe, „okoliš (ambijent)”, u: *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 838–839.
- Lakoff, George, *Woman, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, University of Chicago Press, Chicago – London, 1987.
- Lakoff, George; Johnson, Mark, *Metafore koje život znače*, Disput, Zagreb, 2015.

- Langacker, Ronald Wayne, *Foundations of cognitive grammar*, sv. I, II, Stanford University Press, Stanford, 1987. – 1991.
- Markus, Tomislav, *Ekologija i antiokologija: kasna tehnička civilizacija i mogućnosti radikalnog ekologizma*, Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004.
- Maretić, Tomislav, „okoliš”, u: Maretić, Tomislav (ur.) *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, sv. VII, Knjižarnica Jugoslavenske akademije L. Hartmana, Zagreb 1917. – 1922., str. 830–832.
- Næss, Arne, „Intrinsic Value: Will the Defenders of Nature Please Rise”, str. 1–9; <https://openairphilosophy.org/intrinsic-value-will-the-defenders-of-nature-please-rise/> (pristup: 29. 6. 2021.)
- Næss, Arne, *Ecology, Community, and Lifestyle*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Næss, Arne, *Interpretation and Preciseness: A Contribution to the Theory of Communication*, u: Drengson, Alan; Glasser, Harold (ur.), *The Selected Works of Arne Naess*, sv. I, Springer, Dordrecht, 2005.
- Næss, Arne, *Deep Ecology of Wisdom: Explorations in Unities of Nature and Cultures*, u: Drengson, Alan; Glasser, Harold (ur.), *The Selected Works of Arne Naess*, sv. X, Springer, Dordrecht, 2005.
- Næss, Arne, „The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary”, u: Næss, Arne; Drengson, Alan; Glasser, Harold; Devall, Bill; Sessions George (ur.), *The Selected Works of Arne Naess: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 7–12.
- Næss, Arne, „The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects” u: Næss, Arne; Drengson, Alan; Glasser, Harold; Devall, Bill; Sessions George (ur.), *The Selected Works of Arne Naess: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 33–55.
- Næss, Arne, „Self-Realization in Mixed Communities of Human Beings, Bears, Sheep, and Wolves”, u: Næss, Arne; Drengson, Alan; Glasser, Harold; Devall, Bill; Sessions George (ur.), *The Selected Works of Arne Naess: Deep Ecology of Wisdom*, sv. X, Dordrecht, Springer, 2005., str. 291–300.
- Næss, Arne, “Truth” as Conceived by Those Who Are Not Professional Philosophers, Advanced Reasoning Forum, 2014.
- Norman, Charles, *John Muir: Father Of Our National Parks*, Messner, New York, 1957.
- „okoliš”, u: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44925>>. (pristup: 29. 6. 2021.)
- „okoliš”, u: *Tehnički leksikon*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://tehnicki.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4604>. (pristup: 29. 6. 2021.)
- Radler, Jan, „Arne Naess’ Meta-Philosophy: From ‘Empirical Semantics’ to ‘Deep Ecology’”, *Baltic Journal of European Studies*, 1 (2011) 9, str. 124–139.
- Raffaelli, Ida, *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike*, Disput, Zagreb, 2009.

- Raffaelli, Ida, *O značenju: uvod u semantiku*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.
- Sessions, George, *Deep Ecology for the Twenty-first Century*, Shambhala Publications, Boston – London, 1995.
- Sessions, George; Devall, Bill, *Deep Ecology: Living as Nature Mattered*, Gibbs Smith, Peregrine Smith Books, Salt Lake City, 2007.
- Slobin, Dan Isaac, „From ‘thought and language’ to ‘thinking for speaking’”, u: Gumperz, John Joseph; Levinson, Stephen Curtis (ur.), *Rethinking Linguistic Relativity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996., str. 70–96.
- Šentija, Josip, „okoliš”, u: Šentija, Josip (ur.), *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. VI, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 160.
- Šonje, Jure, „okoliš”, u: Šonje, Jure (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 746.
- Thoreau, Henry David, *Walden: život u šumi*, Planetopija, Zagreb, 2019.
- Whitman, Walt, *Vlati trave*, preveo Tin Ujević, Zora, Zagreb, 1951.